

**УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ЗАЛІЗНИЧНОГО ТРАНСПОРТУ**

НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ЦЕНТР ГУМАНІТАРНОЇ ОСВІТИ

Кафедра іноземних мов

К. Е. Колесник, С. І. Нешко

ГЕОГРАФІЯ ТА ІСТОРІЯ КАНАДИ

Конспект лекцій

Харків 2023

Колесник К. Е., Нешко С. І. Географія та історія Канади: Конспект лекцій. – Харків. УкрДУЗТ. 2023. – 93 с.

Конспект лекцій для самостійної роботи здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня денної форми навчання «Географія, історія Канади» підготовлено з метою доповнення і розширення методичного забезпечення навчального курсу дисципліни «Лінгвокраїнознавство». Конспект лекцій підготовлено відповідно до робочої програми дисципліни «Лінгвокраїнознавство». Він є складовою навчально-методичного комплексу дисциплін.

Конспект лекцій містить теоретичний матеріал, в якому розкриваються основні особливості географічного розташування, клімату, природних умов, флори та фауни Канади, охарактеризовані основні етапи канадської історії від заселення території Канади людьми до сьогодення, визначені роль і місце Канади в розвитку людської цивілізації.

Конспект лекцій містить практичну частину, покликану допомогти в організації самостійної роботи здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня у засвоєнні змісту теми, до якої входять: перелік питань для самоперевірки, теми для індивідуальних завдань, список літератури.

Рекомендується для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня спеціальності 035 Філологія денної форми навчання.

Бібліогр. 28 назв.

Конспект лекцій рекомендовано до друку на засіданні кафедри іноземних мов 11 травня 2023 р., протокол № 9.

Рецензент

доц. І. В. Толстов

ЗМІСТ

Тематичний план	5
Вступ. Місце Канади серед англомовних країн світу	5
1 Географія, клімат, природа Канади	8
1.1 Географічне розташування	8
1.2 Геологія та рельєф Канади	9
1.3 Клімат	14
1.4 Водні ресурси Канади	16
1.5 Ґрунти Канади	23
1.6 Природні ресурси та корисні копалини	24
1.7 Флора Канади	27
1.8 Фауна Канади	29
1.9 Охорона природи	31
2 Історія Канади	32
2.1 Корінне населення Канади до прибуття європейців	32
2.2 Відкриття Північної Америки вікінгами	35
2.3 Відкриття Джона Кабота	37
2.4 Поселення Нова Франція	38
2.5 Наростання англо-французького суперництва	41
2.6 Семирічна війна в Північній Америці	43
2.7 Британська Канада в другій половині XVIII – на початку XIX століття	44
2.8 Війна 1812–1814 років	47
2.9 Канада в 1814–1867 роках	50
2.10 Канада в 1867–1914 роках	53
2.11 Канада в першій світовій війні	57
2.12 Канада в міжвоєнний період	59
2.13 Канада в другій світовій війні	61

2.14 Канада в другій половині 1940–1960-х роках	63
2.15 Епоха Трюдо (1968–1984)	66
2.16 Канада наприкінці ХХ століття – на початку ХХІ століття	68
2.17 Сучасна Канада	71
Термінологічний словник	75
Персоналії	81
Хронологічна таблиця	85
Питання для самоконтролю	89
Теми індивідуальних завдань	90
Список літератури	91

Тематичний план

№	Тема	Годин
1	Географія, клімат, природа Канади	2
2	Історія Канади	2

Вступ. Місце Канади серед англомовних країн світу

Канада, друга за площею країна в світі, займає приблизно дві п'ятих північної частини Північної Америки. Її територія дорівнює 9 984 670 км². Незважаючи на великі розміри Канади, за чисельністю населення вона посідає лише 38 місце в світі. Населення країни станом на 2022 рік становить 38,9 мільйонів чоловік. Щільність населення Канади є однією з найменших в світі і дорівнює 3,9 людини на кв. км.

Канада має спільний кордон зі Сполученими Штатами (включаючи Аляску) довжиною 8890 км, і переважна більшість населення країни проживає в межах 300 км від міжнародного кордону. Столиця Канади – місто Оттава, найбільші міста – Торонто, Монреаль, Ванкувер, Калгарі.

Форма правління в країні – конституційна монархія з чинним парламентом, глава держави – король Карл III, який є монархом Британської Співдружності націй.

Канада є впливовим членом Британської Співдружності та відіграла провідну роль в організації франкомовних країн, відомій як Франкофонія. Вона була одним із засновників Організації Об'єднаних Націй і брала активну участь у ряді великих установ ООН та інших всесвітніх операцій. У 1989 році Канада приєдналася до Організації американських держав. Канада є одним із засновників Організації економічного співробітництва та розвитку. Канада також є членом «Великої сімки» (G7), до якої входять сім найбільших індустріальних демократій світу.

Канада – одна з найбільш економічно розвинених країн світу. За обсягом промислового виробництва, обороту зовнішньої торгівлі, валового національного продукту на душу населення вона займає 6–7 місце в світі. Велика роль Канади як одного з найбільших в світі джерел сировини і палива.

Канада офіційно двомовна. Її основними мовами є англійська та французька, що відображає історію країни як землі, за яку колись велося змагання між двома великими європейськими державами.

Слово Канада походить від індіанського слова «kanata», що означає село чи поселення. У XVI столітті французький дослідник Жак Картьє використовував назву Канада для позначення території навколо поселення, яке зараз є містом Квебек. Пізніше назва Канада використовувалася як синонім Нової Франції, яка з 1534 по 1763 рік охоплювала всі французькі володіння вздовж річки Святого Лаврентія та Великих озер. Після британського завоювання Нової Франції назву Квебек іноді використовували замість Канади.

У 1867 році Закон про Британську Північну Америку створив конфедерацію з трьох колоній (Нова Шотландія, Нью-Брансвік і Канада) під назвою Домініон Канада. Статус домініону надавав Канаді велике самоврядування, але питання, що стосувалися міжнародної дипломатії та військових союзів, залишалися за британською короною. Канада стала повністю самоврядною у складі Британської імперії в 1931 році, хоча повна законодавча незалежність була досягнута лише в 1982 році, коли Канада отримала право вносити зміни до власної конституції.

Канадці живуть у суспільстві, яке в більшості правових та офіційних питань нагадує Британію — принаймні в англійській частині країни. Лише Квебек зберігає свої французькі коріння: більше трьох чвертей його населення розмовляє французькою як основною мовою. Французькі традиції у Квебеку також відображаються у відмінностях у релігії,

архітектурі та навчанні. Французький і британський впливи доповнюються культурою корінних американських народів країни (у Канаді їх часто називають першими націями) та інуїтів, причому перші значно більші за чисельністю, а другі мають напівавтономний статус на найновішій території Канади Нунавут. Крім того, зростаюча кількість іммігрантів з інших європейських країн, Південно-Східної Азії та Латинської Америки зробила Канаду ще більш багатокультурною.

1 Географія, клімат, природа Канади

План лекції

- 1.1 Географічне розташування.
- 1.2 Геологія та рельєф Канади.
- 1.3 Клімат.
- 1.4 Водні ресурси Канади.
- 1.5 Ґрунти Канади.
- 1.6 Природні ресурси та корисні копалини.
- 1.7 Флора Канади.
- 1.8 Фауна Канади.
- 1.9 Охорона природи.

1.1 Географічне розташування

Канада – незалежна держава в Північній Америці, її площа становить 9,98 мільйона квадратних кілометрів, це 8,62 % всієї земної поверхні. Загальна площа Канади включає тисячі прилеглих островів, зокрема Ньюфаундленд на сході та острови Арктичного архіпелагу на півночі, найбільший з яких – Баффінова Земля – має розмір 507,4 тис. км² і є п'ятим за розміром островом світу. Канада на півночі омивається Північним Льодовитим океаном, на північному сході межує з Гренландією (самоврядною частиною Данського королівства), на сході омивається Атлантичним океаном, крім того, біля Ньюфаундленду лежить крихітний Сен-П'єр і Мікелон (архіпелаг, що належить Франції), на півдні межує з 12 штатами США, на заході омивається Тихим океаном і межує з американським штатом Аляска на північному заході.

За довготою Канада простягається приблизно від 52° до 141° західної довготи, що охоплює шість часових поясів. За широтою вона простягається

приблизно від 42° до 83° північної широти. Найпівнічнішою точкою Канади є мис Колумбія на острові Елсмір (83° пн. ш.), найпівденнішою точкою є острів Середній в озері Ері, Онтаріо (41° пн. ш.), найсхідніша точка – мис Спір на острові Ньюфаундленд (52° зх. д), найзахіднішою точкою є пік Баундарі в Юконі (141°зх. д.).

В адміністративному відношенні Канада розділена на 10 провінцій, кожна з яких має свій уряд, і території (Північно-західні території, Нунавут і Територія Юкон), якими керують чиновники, призначені центральним урядом.

Чотири провінції, розташовані на Атлантичному узбережжі (Нова Шотландія, Нью-Брансвік, Острів Принца Едуарда і Ньюфаундленд) мають багато спільного в рисах природи і особливостях формування господарства і населення, тому вони об'єднуються під назвою Атлантичні провінції. Значну частину країни займають розташовані на сході франкомовна провінція Квебек і англomовна провінція Онтаріо. На захід від названих провінцій знаходяться провінції Манітоба, Саскачеван і Альберта, які часто через особливості природи називають Степовими провінціями. На далекому заході країни, на березі Тихого океану, розташована провінція Британська Колумбія [22, р. 21-24].

1.2 Геологія та рельєф Канади

Канада містить у своїх кордонах величезну різноманітність географічних об'єктів. Загалом структуру рельєфу країни можна розглядати як величезний басейн діаметром понад 5200 км. Кордильєри на заході, Аппалачі на південному сході, гори північного Лабрадору та Баффінового острова на північному сході та Іннуїтські гори на півночі утворюють її високу межу, а Гудзонова затока, розташована поблизу центру величезної платформи Канадського щита, займає дно улоговини. Основні лінії рельєфу

Канади продовжуються далеко в Сполучені Штати, тісно пов'язуючи географію обох країн.

Канаду можна розділити на шість фізико-географічних регіонів: Канадський щит, Внутрішні рівнини, регіон Великих озер та ріки Святого Лаврентія, Аппалачі, Західні Кордильєри та Арктичний архіпелаг [7, р. 5].

Найбільший з фізико-географічних регіонів Канади, Канадський щит (іноді званий докембрійським щитом) займає приблизно половину загальної площі країни з центром у Гудзоновій затоці. Щит складається з найдавніших гірських порід у світі, які були складені під час гороутворення та зруйновані ерозією, доки територія не перетворилася майже на рівнину. Місцями він був деформований і складений, тому його частини зараз стоять набагато вище за інші, особливо навколо зовнішніх країв. На півночі край знаходиться приблизно на 2000 метрів над рівнем моря, а фіорди зі стінами висотою від 600 до 900 метрів простягаються на багато миль у гірські масиви. Лабрадорське нагір'я, включаючи гори Торнгат, Каумаджет і Кіглапайт, лежить на південь від Гудзонової протоки. Уздовж північного берега річки Святого Лаврентія в Квебеку край щита являє собою 600-метровий уступ. Край майже непомітний у південному Онтаріо, але в північному Онтаріо він знову піднімається майже до 450 метрів над північним берегом Верхнього озера. Від Манітоби на північний захід край щита позначений великою кількістю озер [23, р. 7-8].

Більша частина щита лежить на висоті нижче 600 метрів. Відсутність у ньому пагорбів створює одноманітний ландшафт, але відносно недавні зледеніння мали разючий вплив на поверхню. Здираючи верхній вивітрюваний матеріал, вони зробили поверхню шорсткою, утворюючи скелястий ландшафт, з улоговинами між горбами або жолобами між хребтами, зайнятими величезною кількістю озер. В одних районах льодовики осідали на поверхні морени, а в інших залишили гігантські поля валунів. Ескери — довгі вузькі гряди відкладень — тягнуться вздовж щита,

іноді більш ніж на 160 км, позначаючи течію старих підлідних річок. Щит містить велику кількість корисних копалин (наприклад, мідь, срібло та золото), і його розроблення є основним джерелом багатства Канади [6, р. 8-11].

Канадський щит оточує ряд великих низовин, створених осадовими породами: Арктична низовина на півночі, низовина Великих озер на півдні та південному сході та внутрішні, або західні, рівнини на заході. Південну частину цих рівнин зазвичай називають преріями. Великі внутрішні рівнини простягаються від Північного Льодовитого океану на півночі до кордону з США на півдні та від краю Канадського щита на сході до підніжжя Скелястих гір на заході. Уздовж кордону між щитом і внутрішніми рівнинами є кілька великих озер, найбільші з яких: Велике Ведмеже, Велике Невільниче та Вінніпег.

На південному сході знаходиться Манітобська низовина, де висоти зазвичай нижче 300 метрів. Тут знаходяться озера Вінніпег, Манітоба та Вінніпегосіс. Родюча південна частина, долина Ред-Рівер, покрита чорною глиною і мулистими ґрунтами.

На захід від Манітобської низовини суша піднімається двома сходинками: рівнина Саскачеван, висота якої коливається від 450 до 650 метрів, і рівнина Альберта, висота якої перевищує 750 метрів. Ці рівнини являють собою горбисті ландшафти льодовикових відкладень, покладених на скельну основу. У деяких районах хвилясті рівнини перемежуються хребтами низьких пагорбів, усіяних озерами, і долинами з плоским дном і крутими берегами, які зараз зайняті такими річками, як Ассінібойн і Саскачеван. Ландшафт обох цих рівнин усіяний ставками. Ці землі також містять великі поклади калію і, особливо в Альберті, величезні запаси вугілля, нафти та природного газу. Гори Сайпрес-Хіллз на південному заході Саскачевану та південно-східній Альберті піднімаються на висоту 1468 метрів, що є найвищою точкою в материковій частині

Канади між Скелястими горами (Канадськими Скелястими горами) і Лабрадором [13].

Низовина Маккензі, що тягнеться від рівнини Альберта на північ до Північного Льодовитого океану, є рівнинною територією, вкритою болотами, якою протікає однойменна ріка Маккензі.

Регіон Великих озер та ріки Святого Лаврентія включає півострів південного Онтаріо, обмежений Канадським щитом і озерами Гурон, Ері та Онтаріо. Він тягнеться вздовж річки Святого Лаврентія до Атлантичного океану. Регіон досить невеликий за площею, проте важливий завдяки високій продуктивності сільського господарства, інтенсивній індустріалізації та високому ступеню урбанізації.

Надзвичайно родючий і добре окультурений ландшафт регіону складається в основному з льодовикових форм рельєфу. У південно-західному Онтаріо Ніагарський схил є єдиною значною відкритою структурою корінних порід. Цей крутий хребет тягнеться від Ніагарського водоспаду до півострова Брюс і далі до острова Манітулін. На південному сході Онтаріо низовина переривається смугою Канадського щита, віссю Фронтенак, яка простягається через річку Святого Лаврентія, утворюючи Тисячу островів [21, р. 70–72].

На північний схід від осі Фронтенак низовини охоплюють долини Оттави та долини Святого Лаврентія до точки приблизно в 110 км вниз за течією від міста Квебек. Під час останнього льодовикового періоду ця територія була затоплена океанською водою, відомою як море Шамплен, у результаті чого утворилася дуже плоска рівнина. Рівну рівнину розривають сім Монтерегійських пагорбів поблизу Монреалю. Найзахіднішим з них є Мон-Рояль у Монреалі, висота якого становить близько 250 метрів.

Регіон Аппалачі простягається від східних містечок Квебеку (на південь від долини ріки Святого Лаврентія) на північний схід до півострова Гаспе та морських провінцій і далі до острова Ньюфаундленд. Регіон

складається з давніх складчастих скельних утворень, які були розмиті в низькі, округлі гори, розсічені долинами та перервані низовинами, утвореними на слабших скельних утвореннях. Можна виділити три групи гір. Найвищі гори (наприклад, Госфорд, Жак-Картье та Річардсон) з висотою близько 1200 метрів знаходяться в південному Квебеку. Високогір'я в Нью-Брансвіку та Новій Шотландії нижчі, а пагорби вирізані з височини плато. Більша частина Ньюфаундленду також є розчленованим плато, але вздовж західного узбережжя Довгі гори піднімаються на висоту понад 600 метрів. Відносно невеликі низовини регіону простягаються вздовж узбережжя моря та великих річок.

Кордильєрський регіон складається з ряду гірських поясів шириною близько 800 км уздовж тихоокеанського узбережжя Канади. Велика висота гір, багато з яких піднімаються на 3000 метрів і вище, вказує на те, що вони набагато молодші за Аппалачі. Ознаки альпійського зледеніння широко помітні. У багатьох місцях долинні льодовики залишаються активними, а засніжені вершини часто ховаються в хмарах. Деякі гірські схили настільки круті, що на них немає дерев.

Скелясті гори складають східну частину Кордильєр від кордону з Юконом на південь до 49-ї паралелі, де вони продовжуються до Сполучених Штатів. Високі хребти канадських Скелястих гір утворюють Континентальний вододіл між річками, що течуть на схід і захід, і містять одні з найбільш суворих і мальовничих ландшафтів Північної Америки. Скелясті гори включають більше 30 вершин, що перевищують 3 000 метрів, включаючи гору Робсон, яка піднімається на висоту 3 954 метри. П'ять канадських національних парків розташовані в Скелястих горах, у тому числі Банф, який був заснований у 1885 році. Передня частина Канадських Скелястих гір обмежена на заході великою долиною, приблизно 25 км завширшки та майже тисяча метрів глибиною, відомою як жолоб Скелястих гір. На захід від западини Колумбійські гори піднімаються до вершин

висотою понад 3 000 метрів. Між Колумбійськими горами та Береговими горами далі на заході є широкий регіон внутрішніх гір і плато [6, р. 52-54].

Берегові гори, частина Тихоокеанської гірської системи, є іншою групою високих гір, де кілька піків піднімаються на висоту понад 4 500 метрів. Вони включають найвищу вершину Канади, гору Логан, яка досягає 5 959 метрів у горах Святого Іллі. Уздовж усього узбережжя є вражаючі фіорди з обривистими скелями, які часто піднімаються над водою на 2000 метрів. Біля узбережжя знаходиться ланцюг гір, які виглядають як низка островів, найбільшими з яких є острів Ванкувер і Хайда-Гвай (колишні Острови Королеви Шарлотти). На крайній півночі основними гірськими групами є гори Річардсона, Маккензі, Селвін і Пеллі. На південь від кордону Юкону височіють суворі гори Кассіар. Регіон є основним джерелом свинцю, цинку, міді та золота; його східні околиці містять поклади вугілля.

Арктичний архіпелаг складається з тисяч островів на північ від материкової частини Канади. Південно-східні острови є продовженням Канадського щита. Архіпелаг складається з двох різних регіонів рельєфу: арктичної низовини на півдні та гір Іннуїтського регіону на півночі. Іннуїтські хребти — це геологічно молоді гори, схожі на Західні Кордильєри, деякі вершини та хребти яких досягають висоти 3 000 метрів. Велика частина регіону Іннуїт постійно вкрита снігом і кригою, крізь які виступають гірські вершини.

1.3 Клімат Канади

Через велику широтну протяжність Канада має різноманітні кліматичні умови. Океанічні течії відіграють важливу роль: на клімат впливають як теплі води Гольфстріму в Атлантиці, так і Аляскінська течія в Тихому океані. Західні вітри, що дмуть з моря на сушу, є переважаючими

повітряними потоками в Тихому океані та приносять сильні опади на узбережжі Британської Колумбії та помірні зимові та літні температури. В середині країни Великі озера пом'якшують погоду як у південному Онтаріо, так і в Квебеку. На сході холодна Лабрадорська течія зустрічається з Гольфстрімом уздовж узбережжя Ньюфаундленду та Лабрадору, охолоджуючи повітря та спричиняючи часті тумани [7, р. 9-11].

Північні дві третини території країни мають клімат, схожий на клімат північної Скандинавії, з дуже холодною зимою та коротким прохолодним літом. Центральна південна частина внутрішніх рівнин має типовий континентальний клімат — дуже холодна зима, спекотне літо, відносно рідкісні опади. Південний Онтаріо та Квебек мають клімат із жарким вологим літом і холодною сніжною зимою, подібний до клімату деяких частин американського Середнього Заходу. За винятком західного узбережжя, у всій Канаді зимовий сезон із середньою температурою нижче нуля та суцільним сніговим покривом.

Взимку найхолодніші ті частини країни, які віддалені від відкритої води, тому на внутрішніх рівнинах і на півночі зими надзвичайно холодні. Найнижча зареєстрована температура становила -63°C у Снезі, Юкон, у 1947 році. Проте влітку найтепліше в тих частинах Канади, які знаходяться найдалше від відкритої води. Найвища температура 45°C була зареєстрована у Мідейлі та Єллоу Грасс, обидва в Саскачевані, у 1937 році. Таким чином, середня температура січня на західному узбережжі Ванкувера становить 3°C , а середня температура липня температура 18°C , тоді як у Реджайні, Саскачеван, на внутрішніх рівнинах середні температури коливаються від -18 до 19°C . Добовий діапазон температур також вужчий на узбережжі, ніж у внутрішніх районах [20, р. 27–30].

Вологі повітряні маси з Тихого океану викликають величезну кількість спричинених горами дощів, які випадають на західному узбережжі та в гірських районах. Кілька ділянок уздовж узбережжя Британської

Колумбії отримують річну кількість опадів понад 2500 мм. На внутрішніх рівнинах і на півночі опадів як правило випадає не більше 400 мм на рік. Найменше річних опадів – до 50 мм в Юриці на острові Елсмір. Весна і літо вологіші за зиму.

В Онтаріо та Квебеку випадає більше опадів, ніж на внутрішніх рівнинах, оскільки повітряні маси збирають водяну пару з Великих озер, Гудзонової затоки, Атлантичного океану та Мексиканської затоки. Середньорічна кількість опадів становить близько 800 мм у Торонто та 1000 мм у Монреалі. Оскільки зими не такі холодні, як на внутрішніх рівнинах, повітря менш сухе, а снігу випадає достатньо, щоб опадів взимку та влітку була приблизна рівна кількість.

Атлантичні провінції вологіші, ніж провінції Центральної Канади. Річна кількість опадів, більшість з яких має циклональне походження, місцями перевищує 1250 мм і розподіляється досить рівномірно протягом року. Загалом на східному узбережжі Канади випадає менше опадів, ніж на західному.

На півночі та внутрішніх рівнинах снігопади невеликі, оскільки холодне повітря дуже сухе. На східному та західному узбережжях випадає менше снігу, оскільки океан зазвичай робить повітря занадто теплим, щоб випадала велика кількість снігу. Крижані опади можуть випадати в холодні місяці в будь-якій частині країни, іноді порушуючи транспорт і зв'язок.

1.4 Водні ресурси Канади

Канада має прямий вихід в моря трьох океанів – Північного Льодовитого, Атлантичного і Тихого. Кожен з океанів має важливе значення в житті країни.

Берегова лінія Атлантики зумовила розвиток континенту, сприяла швидкому освоєнню території європейцями і заселення країни. Цей берег

досить протяжний, має гирла великих річок і дві затоки – Гудзон і Святого Лаврентія, що дуже зручно для річкового і морського судноплавства.

Узбережжя Тихого океану набагато менш розрізане затоками, але не менш важливе в економічному сенсі. На всьому протязі від штату Аляски до материкового кордону з США простягнувся Береговий хребет Скелястих гір. Саме Канаді належить найбільш зручний вихід з материка до Тихого океану, який грає найважливішу роль для цього регіону.

Найдовша берегова лінія знаходиться на півночі і омивається водами Північного Льодовитого океану. Вона представлена північними морями, Гудзоною затокою і безліччю великих і дрібних островів океанічного шельфу. Канада є однією з трьох держав, які претендують на цей шельф, з його багатствами мінеральної сировини, вуглеводнів, унікальними екосистемами і Північним морським шляхом, який є найкоротшим для зносин Європи і Південно-Східної Азії.

Моря, що омивають береги Канади, належать Північному Льодовитому океану і є зовнішніми морями. Це море Бофорта зі сходу, на кордоні з Аляскою, і море Баффіна із заходу, що розділяє територію Канади і Гренландію. На півночі море Баффіна з'єднане з Лабрадорським морем Девісовою протокою. Воно омиває острів Баффінова Земля, один з найбільших арктичних островів Канади. Географи сперечаються про віднесення моря Лабрадор до Атлантичного океану або Північного Льодовитого.

Внутрішнім морем Канади, що має вихід до Атлантики, можна вважати і Гудзонову затоку. Вона з'єднана з океаном широкою протокою Гудзон, є судноплавною для морських суден і також з'єднана з Льодовитим океаном протокою Фокс. Протока має два великих морських порти і займає чільне місце в морському судноплавстві і торгівлі. Крім того в ній ведеться морський промисел і рибальство. У Гудзон впадає кілька судноплавних річок, а з півдня є затока Джеймса, яка є ключовою для найбільш

густонаселених і промислово розвинених провінцій Канади – Квебек і Онтаріо. Гудзон мав найважливіше історичне значення в освоєнні Американського континенту, не втрачене і до цього дня.

В середньому, на жителів Канади припадає 9 % від світового прісного запасу води. Основна складова – річки і озера, що займають п'яту частину всієї країни. Густа річкова і озерна мережа розташовується, як правило, на рівнинах і Кордильєрах. Водойми підживлюються за рахунок опадів, паводків і повеней. Варто відзначити, що дві третини озерно-річкових систем належать до басейнів Атлантичного і Тихого океанів. Більшість джерел водних ресурсів в економічній діяльності не використовуються, тому що протікають на незаселеній місцевості і замерзають до зими.

У країні налічується понад 200 великих озер рівнинного і гірського типу. Якщо ж рахувати і крихітні озера, цифра перейде за 4 мільйони. Рівнинний тип водойм має льодовикову природу, а інші утворені тектонічними процесами. Так само як і річки, озера Канади покриваються льодом на 5–9 місяців.

Великі озера — найбільша в світі поверхня прісної води — спільні зі Сполученими Штатами та є частиною міжнародного кордону. У цю систему входять найбільші канадські водойми.

Озеро Верхнє має площу понад 82 тисячі км², що робить його другим за розміром озером в світі після Каспійського моря. Його максимальна глибина – 406 м. Свою назву отримало в зв'язку з тим, що знаходиться вище над рівнем моря, ніж інші Великі озера. Озеро утворено в улоговині стародавнього льодовика на висоті 183 м над рівнем моря. Північний берег озера знаходиться в провінції Онтаріо, південний – в кількох шатах США. Північні береги високі та скелясті, південні – низькі та піщані. Найбільший з портів канадського берега – Тандер-Бей. В околицях Верхнього озера знаходяться значні родовища корисних копалин – заліза, міді, срібла, нікелю [14].

Друге за розміром з Великих озер – Гурон, має площу понад 59 тис. км². Максимальна глибина озера – 229 метрів. Свою назву озеро отримало від індіанського племені, яке мешкало на його берегах. На озері знаходиться велика кількість островів, найбільший з яких, Манітулін, є найбільшим в світі серед островів, які розташовані в прісноводному озері. Ці острови відокремлюють від основної частини Гурону велику затоку Джорджіан-Бей на півночі озера. Найбільше місто на канадському узбережжі Гурону – Садбері.

Озеро Ері є четвертим за площею з Великих озер – понад 25 тисяч км² і найбільш мілководним. Його глибина не перевищує 65 метрів. В нього впадає сім великих річок, а витікає одна – Ніагара, яка з'єднує Ері з Онтаріо. Свою назву озеро отримало від індіанського племені ері. На берегах Ері проживає понад 15 млн мешканців, переважно з американського боку, що привело до великого забруднення озера. Зараз досягнуті певні успіхи в очищенні води озера. Північний берег озера – найродючіші землі Канади, основна територія, де вирощуються канадські овочі та фрукти.

Найменше за розміром з Великих озер Онтаріо має площу близько 19 тис. км². Його максимальна глибина дорівнює 244 метрам. Назва озера походить з ірокезької мови і означає «Сяючі води». Основним притоком озера є Ніагара, якою здійснюється стік води з інших Великих озер. Витоком води з Онтаріо є ріка святого Лаврентія, яка несе воду в Атлантичний океан. На берегах Онтаріо розташоване найбільше місто Канади Торонто, а також такі порти, як Гамільтон і Кінгстон. Майже чверть населення Канади проживає поблизу берегів Онтаріо.

Всі Великі озера з'єднані між собою, що дозволяє безперешкодно подорожувати з однієї водойми до іншої. Кожне озеро виступає популярним туристичним об'єктом, де практикуються активні види відпочинку. Також тут побудовані гідроелектростанції, розвивається судноплавство і ведеться вилов риби.

Інші великі озера Канади включають Велике Ведмеже і Велике Невільниче озера в Північно-Західних територіях і озера Манітоба і Вінніпег в Манітобі.

Велике Ведмеже озеро – четверта за розміром водойма Північної Америки і найбільша з тих, що повністю знаходяться в межах Канади. Його площа – понад 31 тисячу км², а максимальна глибина – 446 метрів. Озеро розташоване на Північно-Західних територіях, його перетинає Полярне коло. Назва озера пов'язана з великою кількістю ведмедів грізлі, що мешкали на його берегах. Велика Ведмежа річка зв'язує озеро з рікою Маккензі. На берегах озера знаходяться родовища срібла та урану.

Велике Невільниче озеро площею понад 28 тисяч км² – друге за величиною озеро, яке повністю знаходиться в межах Канади. Воно розташоване на південь від Великого Ведмежого озера, на Північно-західних територіях. З максимальною глибиною 614 м Велике Невільниче озеро також є найглибшим озером Північної Америки. Назва озера походить від назви індіанського племені слейві, що дуже схоже з англійським словом «раб». На березі озера розташоване місто Йеллоунайф – адміністративний центр Північно-західних територій.

Озеро Вінніпег розташоване на півдні центральної Канади в провінції Манітоба. Його площа перевищує 24 тис. км². Озеро є досить мілководним, його найбільша глибина не перевищує 36 метрів. Індіанці крі називали озеро win пірее, що означає «каламутна вода». В озеро впадають великі річки Саскачеван, Ред-Рівер та Вінніпег, а витікає з нього ріка Нельсон, яка несе води в Гудзонову затоку. Південніше озера розташоване місто Вінніпег – столиця провінції Манітоба.

Озеро Манітоба є тринадцятим за величиною в Канаді. Його назва означає «Дорога духів» і походить від алгонкінського maniot-bau або maniot-warau. Але є й інша теорія, згідно з якою своє ім'я озеро отримало з мови крі, в якому слово «маніотапу» означало глухий звук, одержуваний при

стукоті хвиль і каменів. За легендою, цей звук видає дух, що б'є в барабан. Провінція, в якій знаходиться ця водойма, отримала свою назву саме на честь цього озера.

Знаходиться ця водойма в центральній частині країни, в 75 км від міста Вінніпег. Площа становить майже 5 тисяч км². Озеро досить мілководне, найглибше місце всього 20 метрів, середня глибина – 7 метрів. Манітоба з'єднується річкою Дофін з іншим відомим озером цієї місцевості – Вінніпег.

Річки Канади відіграли важливу роль в історії та культурній спадщині країни. Будучи транспортними шляхами для корінних жителів і перших поселенців, вони з'єднували країну раніше залізниць та інших видів транспорту. Корисність канадських річок обмежується двома факторами: багато з них протікають через північну частину країни, яка є малонаселеною, і більшість із них замерзає взимку. У густонаселених регіонах забруднення ще більше зменшило корисність води. Майже всі річки Канади характеризуються порогами та водоспадами, багато з яких були використані для будівництва гідроелектростанцій.

Приблизно три чверті території Канади зрошене річками, що впадають у Північний Льодовитий океан і Гудзонову та Джеймсову затоки. До басейну Північного Льодовитого океану належить ріка Маккензі, найдовша річка Канади, яка має довжину 4241 км від витоків до гирла. В мовах різних індіанських народів вона так і називалась – «Велика ріка». Її англійська назва походить від Олександра Маккензі, першого європейця, який пройшов всю довжину річки до її гирла в 1789 році. У цієї арктичної річки багато притоків, вони поповнюються снігом і дощем. Проходить водойма через ялинові лісопосадки, гірські і заболочені землі, при цьому 9 місяців на річці лежить крига [20, р. 42].

Ще одна велика північна ріка – Черчилль, має довжину 1609 км. Назва річки — на честь Джона Черчилля, першого герцога Мальборо та

губернатора Компанії Гудзонової затоки з 1685 по 1691 роки. Річка Черчилль витікає з озера Черчилль на північному заході Саскачевану і тече на схід і північний схід до Гудзонової затоки.

Ріка Святого Лаврентія — найбільша річка, що впадає в Атлантичний океан. До її водозбірного басейну входять Великі озера, які утворюють внутрішній судноплавний шлях, що простягається приблизно на 3765 км у серце континенту. Довжина безпосередньо ріки Святого Лаврентія – 1197 км, річка має провідне значення для транспортної канадської мережі і оснащена гідроелектростанцією. Саме тут пролягає шлях більшості морських суден, що виходять з Атлантичного океану. Оскільки басейн річки Св. Лаврентія належить найбільш заселеній території, тут розвинена сільськогосподарська і промислова діяльність, розташовано близько 150 портів [20, р. 43].

Однією з річок, що входять до системи Великих озер, є Ніагара, на якій розташований відомий Ніагарський водоспад. Вона з'єднує озера Ері та Онтаріо. І хоч її довжина сягає лише 56 км, вона є однією з найповноводніших річок Канади.

Юкон – велика річка, яка має довжину – 3190 км. Річка бере свій початок на однойменній канадській території Юкон, а впадає в Берингове море на території Аляски. Найбільше канадське місто на берегах Юкону – Доусон, який уславився під час золотої лихоманки наприкінці XIX ст. Існує більше 15 притоків водойми, а сама Юкон перетинається відразу чотирма мостами – справжніми архітектурними об'єктами. Складність мостових конструкцій обумовлена швидкою течією річки.

Колумбія – річка довжиною рівно 2000 кілометрів. Її витoki знаходяться в канадських Скелястих горах в провінції Альберта. Ріка перетинає територію Британської Колумбії, американських штатів Вашингтон і Орегон і впадає в Тихий океан. Завдяки дуже швидкій течії тут зведено і функціонує 14 гідроелектростанцій.

Річка Фрейзер протяжністю 1375 км — найдовша річка Британської Колумбії, яка повністю протікає територією Канади. Вона починається на західній стороні Скелястих гір у провінційному парку Маунт-Робсон і закінчується в протоці Джорджія у Ванкувері. Названа на честь дослідника Саймона Фрейзера. У 1858 році на її берегах було знайдено золото, що спровокувало золоту лихоманку.

1.5 Ґрунти

Канадська система класифікації ґрунтів є унікальною для Канади та поділяє ґрунти Канади на десять різних типів або порядків. Ґрунти поділяються за такими факторами, як вміст солі, кількість глини, кількість органічного матеріалу, кислотність і наявність вічної мерзлоти.

Кріозольний. Основною характеристикою цього ґрунту є наявність вічної мерзлоти. Це основний тип ґрунту в тундрі Нунавуту та Північно-Західних територій, а також присутній на півночі території Юкон.

Глейзолевий. Цей липкий ґрунт розвивається завдяки постійному насиченню водою за відсутності кисню. Він відносно рідкісний у Канаді, але існує біля Великих озер і на півдні Північно-Західних територій. Має виразне сіро-синьо-зеленувате забарвлення, яке на повітрі змінюється на червонувато-жовте.

Брунізолік. Зазвичай це коричневий ґрунт і зустрічається переважно у великій смузі, що тягнеться від південної території Юкон до південного Онтаріо.

Чорноземний. Цей тип ґрунту переважає в південній частині Альберти та Саскачевані. Це вид ґрунту, який розвивається на луках і містить значні рівні органічної речовини з коренів трав. Зазвичай він темного кольору.

Лувізолік. Цей ґрунт значно поширений на півночі Альберти та в центрі Британської Колумбії. Зазвичай розвивається в листяних лісах і містить силікатну глину. Здебільшого він походить з осадових порід.

Органічний Як впливає з назви, органічні ґрунти містять великі накопичення органічної речовини. Зустрічається у водонасичених умовах в тайзі, переважно на півночі Онтаріо.

Підзолистий. Цей порядок ґрунту зазвичай зустрічається в хвойних лісах і значною мірою походить від магматичних (вулканічних) порід. Він присутній у Британській Колумбії та є основним типом ґрунту в Квебеку та інших східних провінціях.

Регозолік. Цей ґрунт подібний до брунізолевого ґрунту тим, що має нечіткі характеристики; однак він є більш нестабільним, ніж брунізоловий ґрунт, і часто присутній на ділянках з піщаними дюнами або схилами. Зустрічається переважно у східному Онтаріо та північно-східній Альберті.

Солонцюватий. Такий ґрунт багатий глиною та високим вмістом натрію. Зустрічається в більш сухому кліматі, часто на луках. Однак він відносно рідкісний, майже виключно присутній у невеликих осередках південної Альберти та Саскачевану.

Вертизол. Цей ґрунт із високим вмістом глини, присутній у південній Манітобі та Саскачевані, відрізняється схильністю до розтріскування. Повторні коливання вмісту води спричиняють набухання та усадку ґрунту, що призводить до глибоких тріщин.

1.6 Природні ресурси і корисні копалини

Ресурси і родовища мінеральної сировини територією країни розподіляються нерівномірно. Головними коморами металевих і неметалевих корисних копалин є провінції Онтаріо, Квебек і Саскачеван, паливно-енергетичних — Альберта.

Паливно-енергетичні ресурси – нафта, газ, вугілля, уран. Підтверджені запаси нафти оцінюються майже в 25 млрд т, видобуваються – 2,5 млрд т, з них 60 % припадає на провінції Альберта і Саскачеван. У басейні Атабаска (провінція Альберта) в бітумінозних пісках є так звана «важка нафта», ресурси якої становлять 400 млрд т, в т. ч. близько 50 млрд т вважаються видобувними відкритим способом, а решта підземними розробками. Перспективну нафтоносність мають острова Канадського Арктичного архіпелагу з прилеглими шельфами арктичних морів, а також атлантичний шельф біля острова Ньюфаундленд.

Досить великі запаси газу – 2,2 трлн куб. м. Газ виявлений на морському шельфі і в важкодоступних районах, включаючи Канадський Арктичний архіпелаг. Геологічна служба країни оцінює загальні запаси природного газу на континентальному шельфі майже в 17 трлн куб. м. Крім того, Канада претендує на частину шельфу Північного Льодовитого океану, де також імовірно є газ і нафта.

Розвідані запаси вугілля перевищують 130 млрд т. Найбільші запаси вугілля зосереджені в Аппалачах і Кордильєрах.

Сумарні запаси уранових руд, включаючи торій, оцінюються більш ніж в 500 тис. т (третє місце в світі). Переважна частина запасів зосереджена на півночі провінції Саскачеван і на півдні провінції Онтаріо.

Основу металорудної сировини складають залізні, титаномагнетитові і нікелеві руди, розташовані в межах канадського кристалічного щита. Світове значення має залізорудний пояс Лабрадору шириною до 100 км, що простягнувся з півночі на південь майже на 1300 км, і залізні руди району озера Верхнє. Руди характеризуються високим вмістом заліза: від 30-35 % на півострові Лабрадор і до 50-60 % в районі озера Верхнє. Великі запаси залізних руд відомі на східному узбережжі півострова Ньюфаундленд [14].

Канада займає друге місце в світі за запасами вольфраму. Найбільші родовища вольфрамових руд розташовані на кордоні території Юкон,

Британської Колумбії і Північно-Західних територій. Крім вольфраму, руди містять молібден.

Титано-магнетитові та ільменітові руди розташовані в провінції Квебек. Середній вміст діоксиду титану становить 9-12 %. У провінціях Манітоба і Саскачеван відкрито цілий ряд родовищ міді з вмістом металу до 2 %. Деякі з них мають світове значення, наприклад, рудне поле Садбері, родовище Томпсон.

До кристалічних порід Канадського щита приурочені родовища міді, молібдену, нікелю, танталу. Найбільші родовища міді знаходяться в провінціях Квебек і Онтаріо, молібдену – Британська Колумбія, нікелю – Онтаріо і Манітоба, танталу – Манітоба. Невеликі родовища міді відомі також в Британській Колумбії, а молібдену – ще й на Ванкувері. Запаси міді перевищують 12 млн т, нікелю і танталу – по 3 млн т, молібдену – 222 тис. т. У західній частині Скелястих гір відомі родовища ртутних і сурм'яних руд.

Виключно багаті надра Канади свинцево-цинковими рудами. Вміст свинцю коливається від 5 до 8, цинку – від 6 до 12 %. У провінції Британська Колумбія розташовуються найбільші в світі родовища поліметалів — Салліван і Поларіс. Родовища цинку відкрито на Північно-Західних територіях, в Нью-Брансвіку, Манітобі, Британській Колумбії і Квебеку.

Родовища золота відомі в більшості провінцій країни, але найбільшими запасами володіють Онтаріо, Квебек і Британська Колумбія. Загальні запаси перевищують 2 тис. т; вміст металу в руді становить близько 9 г/т. Великі також запаси срібла. Воно видобувається в основному попутно з золотосрібних і поліметалічних руд. Найбільші родовища відкриті в провінції Британська Колумбія. Канада знаходиться на п'ятому місці в світі за запасами металів платинової групи. Велика частина запасів зосереджена в районі Садбері, решта — на родовищах Томпсон, Неймью-Лейк і Лак-дез-Іль (Онтаріо).

Серед індустріальних мінералів найбільше значення мають калійні і кам'яні солі, азбест, флюорит, барит і целестин. Так, до теперішнього часу Канада дає 27 % світового видобутку калію. Соленосний басейн розташовується на півдні Саскачевану, південному заході Манітоби і сході Альберти. Загальні запаси калійних солей тут оцінюються в 4,4 млрд т.

Родовища кам'яної солі відкрито в провінціях Альберта, Манітоба, Онтаріо, Нова Шотландія, Нью-Брансвік і Британська Колумбія. Родовища сульфату натрію (мірабіліту) зосереджені в озерах провінцій Саскачеван і Альберта. Поклади флюориту, бариту і целестину утворюють родовища в Новій Шотландії, Онтаріо, Квебеку, азбесту – в Квебеку, Британській Колумбії, на острові Ньюфаундленд, тальку – в Онтаріо [14].

Канада є одним із світових лідерів за запасами алмазів (355 млн кар.). За 15 років в країні відкрито понад 350 кімберлітових трубок. Найбільші родовища відкрито в провінціях Північно-західні території, Онтаріо і Нунавіт.

З виробних каменів найбільш відомі великі родовища ювелірного нефриту (Британська Колумбія, Юкон). Загальні запаси нефриту оцінювалися в 70 тис. т.

1.7 Флора Канади

Рослинність Канади – це переважно світ тундри та тайги.

Тундра – домінуючий тип суші Арктики та Субарктики. За кліматичними умовами рослинність тундри досить різноманітна. Довгий світловий день навесні і влітку сприяє раптовому швидкому росту. Хоча кам'яні пустелі майже позбавлені рослинності, відносно швидкорослі мохи часто оточують великі скелі. У тріщинах скель виживають такі рослини, як ломикамінь пурпурний, а на самих скельних поверхнях можуть рости лишайники. Лишайникова тундра зустрічається в більш сухих і дренажних

частинах. Мохи поширені, і деякі види можуть домінувати в ландшафті настільки, що він виглядає засніженим. У тундрі також ростуть карликові берези і верби, галявини засіваються люпинами, маргаритками і жовтецем, примулою і злаками, вереском. По заболочених ділянках розсипана велика і дуже корисна північна журавлина.

Канада має кілька великих і чітко виражених лісових зон, які змішуються з низкою перехідних зон. Північні хвойні, або бореальні ліси (тайга) — мають другу в світі площу безперервних лісів. Суворі зима і короткий вегетаційний період обмежують кількість видів дерев. Серед них поширені ялина біла і чорна, береза біла, також широко поширені бальзамін (ялиця) і тамарак (модрина). Тайга є важливим джерелом деревини, а також виробляє значну кількість пиломатеріалів, але більша частина північної території є недоступною для комерційної лісозаготівлі [24, р. 19].

Велика перехідна зона, тайговий щит, що охоплює близько 1,3 млн км² змішаних тайгових і тундрових територій, з'єднує північні ліси та тундровий регіон. Як правило, дерева в цій субарктичній зоні з холодним і сухим кліматом невеликі та не мають комерційного значення.

Уздовж південного краю тайги лежать ще дві перехідні зони. На внутрішніх рівнинах ліс зливається з луками, створюючи дугу осикового парку, що характеризується прерійною рослинністю, усіяною гаями тремтячої осики та інших видів тополі в низьких вологих районах і вздовж долин. На схід від кордону Манітоби й Онтаріо розташована смуга змішаних хвойно-листяних лісів, яка простягається до Великих озер та Аппалачського регіону. Тут зустрічаються сосна біла, сосна червона, кедр білий, тсуга східна. До листяних порід належать клен цукровий, клен червоний, бук, дуб червоний, ясен білий. Острів Принца Едуарда славиться мальовничими лісами червоних ялин, буків, кленів і жовтих берез.

Залишки єдиного переважно листяного лісу в Канаді ростуть у південній частині південно-західного півострова Онтаріо. Це продовження

Каролінської лісової зони Сполучених Штатів, і тут ростуть дерева, які зазвичай зустрічаються набагато південніше, такі як тюльпанове дерево, платан, чорний і білий дуб, і кілька видів гікорі.

Ліси Західних Кордильєр внаслідок складного рельєфу та різкої зміни клімату на відносно коротких відстанях, є складними. Ліси гір Селкірк, Перселл і Монаші містять ялину Енгельмана на високих висотах, зливаючись із західним червоним кедром і західним болиголовом на нижніх схилах. Дугласія поширена на більш сухих схилах. Загалом відкритий ліс з осики та жовтої сосни, який перемежовується з галявинами трави, є типовим для хребтів, які перетинають досить посушливе внутрішнє плато [24, р. 29].

Ліси тихоокеанського узбережжя, де круті схили, спрямовані проти вітрів, що несуть вологу, отримують велику кількість опадів, є найбільш густим високостовбурним лісом Канади. Велика вологість і тривалий вегетаційний період сприяють росту вічнозелених рослин з дуже твердою деревиною, відмінною для будівельних пиломатеріалів. Дугласова ялиця, західний болиголов і західний червоний кедр є видатними деревами; вони виростають до великої висоти та товщини. Менш розповсюдженими є вільха, клен, а також сосни біла і західна та різні види ялини. Густі насадження величезних дерев, стовбури яких піднімаються на значну висоту, а крони майже стикаються, надають лісу величі.

1.8 Фауна Канади

Канада, як велика країна, значна частина території якої слабо заселена людьми, має багату і різноманітну фауну.

Характерними тваринами морського узбережжя в тундрі є тюлені і білі ведмеді, останні харчуються саме тюленьями. Зона канадської тундри стала домом для північних оленів, лемінгів, полярних зайців, песців, мускусних вівцебиків. Вівцебики здатні жити і в районах Арктики,

витримуючи сильні морози і вітри під захистом густої темної вовни. Серед гризунів в тундрі мешкають зайці-русаки та лемінги, які харчуються тундровою рослинністю і є здобиччю вовків і білих песців. Небагато птахів роблять тундру цілорічним середовищем проживання, винятком є великі сови та куріпка. Багато птахів, які зазвичай живуть у м'якому кліматі, однак часто відлітають на гніздування в тундру. Двоє великих птахів, які роблять це, — гуска снігова та канадська гуска.

З просуванням на південь тварин стає більше, в лісах можна зустріти лісового оленя карібу, лося, благородного оленя вапіті. У горах мешкають снігові кози і барани товстороги.

Ліси Канади надзвичайно заселені гризунами. Повсюдно мешкають канадські білки чикарі, бобри, американські білки-летяги, тушканчики, дикобраз-голкошерсти, ондатри, американські і лугові зайці, піщухи.

Широко представлений у Канаді і світ хижаків, у якому – пуми і канадські рисі, сірі ведмеді-грізлі, вовки, лисиці, єноти-полоскуни, койоти, сірі дикі коти (вважаються ендемічними тваринами), соболі, видри, пекани, росомахи.

Крім ведмедів-грізлі – найбільш агресивних і небезпечних серед ведмежих, у Канаді можна зустріти дрібніших бурих ведмедів на Тихоокеанському узбережжі та чорних ведмедів – барібалів.

Фауна південних канадських прерій відрізняється від лісової. Серед поширених лугових ссавців – ховрах Річардсона та кишеньковий ховрашок, які завдають шкоди молодим зерновим культурам. Вони продовжують розмножуватися, незважаючи на хижацтво борсуків, яструбів і сов.

Перші поселенці, які перетнули канадські прерії, зіткнулися з величезними стадами бізонів, але до кінця XIX століття мисливці скоротили їх чисельність майже до повного зникнення. Зараз бізонів можна побачити лише в заповідниках. Після того як бізони зникли, олені і вилорогі антилопи залишилися великими ссавцями на рівнинах.

Як північна і морська країна, Канада славиться пташиним різноманіттям – там мешкає 451 вид пернатих. Особливо багато на її території гагар красивих, великих блакитних чапель, диких канадських гусаків. На островах гніздяться колонії атлантичних буревісників, на кручах східного узбережжя — північні баклани. Прикраса природи Канади – беркути, рубінові колібрі, а також канадські казарки. В лісах водяться канадські сойки, блакитні сойки, сірі сойки, круки та ворони. Влітку хвойний ліс наповнюється десятками різновидів очеретянок та інших дрібних птахів, які йдуть гніздитися на північ [28].

Канаду називають «Клондайком для рибалок». Тисячі озер, річок наповнені рибою – щуками, окунями, фореллю, коропами. Багато в водоймах великоротих басів, озерної форелі, що виростає до 20 кілограмів, прісноводних щук-маскінонгів.

1.9 Охорона природи

Велику увагу в Канаді приділяють охороні природи. Одним із найважливіших засобів охорони природи є створення заповідників та національних парків. Величезна система національних парків Канади, яка простягається від узбережжя до узбережжя, почалася навколо гарячих джерел у Національному парку Банф, який був заснований у 1885 році в Альберті. Багато парків, у тому числі в канадських Склеястих горах, були визнані об'єктами Всесвітньої спадщини. У 1932 році національний парк Уотертон-Лейкс в Альберті був приєднаний до національного парку Глейшер в Монтані, щоб створити перший у світі міжнародний парк. Існують також великі системи провінційних парків, одна з яких (Сайпрес-Хіллз) знаходиться на кордоні Альберти та Саскачевану. Національний парк Ауюітук у Нунавуті є найбільшим у країні та одним із небагатьох національних парків у світі за Полярним колом [14].

2 Історія Канади

План лекції

- 2.1. Корінне населення Канади до прибуття європейців.
- 2.2. Відкриття Північної Америки вікінгами.
- 2.3. Відкриття Джона Кабота.
- 2.4. Поселення Нова Франція.
- 2.5. Наростання англо-французького суперництва.
- 2.6. Семирічна війна в Північній Америці.
- 2.7. Британська Канада в другій половині XVIII – на початку XIX століття.
- 2.8. Війна 1812–1814 років.
- 2.9. Канада в 1814–1867 роках.
- 2.10. Канада в 1867–1914 роках.
- 2.11. Канада в першій світовій війні.
- 2.12. Канада в міжвоєнний період.
- 2.13. Канада в другій світовій війні.
- 2.14. Канада в другій половині 1940 – 1960-х роках.
- 2.15. Епоха Трюдо (1968–1984).
- 2.16. Канада наприкінці XX століття – на початку XXI століття.
- 2.17 Сучасна Канада.

2.1. Корінне населення Канади до прибуття європейців

Перші люди Північної Америки мігрували з Азії імовірно через нині затоплений сухопутний міст із Сибіру на Аляску приблизно 12 000 років тому під час останнього льодовикового періоду. Невідома кількість людей рухалася на південь уздовж західного краю льодовикової шапки Північної Америки [2, р. 20]. Наявність льоду, який деякий час фактично покривав

Канаду, дає підстави припустити, що південні райони Північної Америки були заселені раніше за Канаду, і що інуїти, які сьогодні живуть в арктичних регіонах Канади, були останніми з аборигенів, які досягли Канади. Вочевидь корінні американські народи споріднені з азійськими народами і що найбільш схожі вони із мешканцями Східного Сибіру. Хоча немає жодних письмових записів, що детально описують історію суспільств корінного населення Канади до першого контакту з європейцями, археологічні свідчення та усні традиції дають досить повну картину первісного періоду.

Історики прагнуть згрупувати індіанців в Канаді відповідно до шести основних географічних районів країни, як вона існує сьогодні. У кожній із цих шести територій індіанці мали дуже схожі культури, значною мірою сформовані спільним середовищем.

Цими шістьма групами були: індіанці лісової Канади, які жили в густій тайзі у східній частині країни; ірокези, які населяли крайню південну територію, родючу землю, придатну для посіву їстівних рослин; індіанці рівнин, які жили на луках прерій; індіанці плато, географія яких коливалася від напівпустель на півдні до високих гір і густих лісів на півночі; індіанці тихоокеанського узбережжя, які мали доступ до великої кількості лосося та молюсків і гігантського червоного кедра для будівництва величезних будинків; та індіанці басейнів річок Маккензі та Юкон, суворе середовище яких складалося з темних лісів, безплідних земель і болотистої місцевості.

Більшість племен лісових індіанців складалися з багатьох незалежних груп, кожна з яких мала свою територію полювання. Ці групи зазвичай налічували менше 400 осіб. Вождь, як правило, завойовував свою посаду, тому що мав велику хоробрість або вправність у полюванні. Індіанські лісові мисливці добре знали середовища існування та сезонні міграції тварин, від яких залежало їхнє виживання.

На відміну від лісових індіанців, ірокези не мігрували в пошуках їжі. Чудові фермери, ці південні народи збирали щорічні продовольчі врожаї

кукурудзи, бобів і кабачків, які більш ніж задовольняли їхні потреби. Велика кількість продовольства дозволила ірокезам заснувати постійні громади та дала їм вільний час для розроблення складних систем правління, заснованих на демократичних принципах. Племя гуронів, наприклад, мало трирівневу управлінську систему, що складалася з сільських рад, племінних рад і ради конфедерації. Усі ради приймали рішення на основі консенсусу, причому обговорення часто тривали до пізньої ночі, поки всі не дійшли згоди [10, р. 56–60].

На рівнинах окремі міграційні групи, кожна зі своїм вождем, збиралися протягом літніх місяців для духовних церемоній, танців, бенкетів і спільного полювання. Незважаючи на те, що кожна група була надзвичайно незалежною, у індіанців рівнин були військові товариства, які виконували такі функції, як охорона порядку, регулювання життя в таборі та на марші та організація оборони.

Індіанці тихоокеанського узбережжя мали чітко визначений аристократичний клас, який вважався вищим за походженням. Основною соціальною одиницею для всіх індіанців у цій частині країни був рід, члени якого стверджували, що походять від спільного пращура. Більшість родів мали власні герби із зображеннями тварин або надприродних істот, які, як вважалося, були їхніми засновниками. Найвідомішим способом відображення герба був тотемний стовп, який складався з усіх символів предків, які належали до роду.

Люди басейнів річок Маккензі та Юкон жили на величезній території, де мисливських тварин було дуже мало, а зими були довгими та суворими. Як і більшість індіанців по всій країні, мешканці басейнів річок Маккензі та Юкон були переважно зайняті повсякденним виживанням. Таким чином, індіанці були розділені на кілька незалежних груп, що склалися з різних сімейних підрозділів, які працювали разом. Кожна група полювала на окремій території з окремими межами, визначеними традицією та

використанням. Керівник групи обирався відповідно до потреб групи в конкретний час. Наприклад, під час полювання на карібу лідером обирають найвправнішого мисливця.

У індіанців первісної Канади існували значні відмінності в культурах, засобах існування, племінних законах і звичаях, філософії торгівлі та міжплемінних відносинах. Клімат і географія, безсумнівно, були основними факторами, що впливали на природу суспільств, що розвивалися в різних регіонах Північної Америки. Єдина характеристика, яка була спільною для всіх груп первісної Канади, полягала в тому, що вони були самоврядними та повністю незалежними.

2.2 Відкриття Північної Америки вікінгами

На початку IX століття н. е. морські скандинавські загарбники почали робити набіги зі Скандинавського півострова до Британії, Ірландії та Північної Європи. У середині IX століття скандинавські мореплавці досягли Ісландії, де було засновано постійне поселення.

Велику роль в історії відкриття вікінгами Америки зіграв Ейрік Рауді (Рудий). Сам він не зміг побувати на невідомому материку, проте у 982 році заснував поселення в Гренландії — острові, який теж географічно належить Північній Америці.

Коли вікінги вже влаштувалися в Гренландії, туди з Ісландії відправився торговець Б'ярні Херьюльфссон. Але корабель Херьюльфссона збився з курсу, потрапивши в шторм і з волі випадку опинився біля східних берегів Америки — це було наприкінці літа 985 або 986 року. Повернувшись до Гренландії він повідав про свою пригоду Лейфу Ерікссону — синові Ейріка Рауді.

Приблизно в 1000 році Лейф Ерікссон з командою з декількох десятків чоловік і відправився на захід. В ході подорожі Лейфа на захід були відкриті

регіони Америки, що належать сьогодні Канаді. Перша земля, що з'явилася перед поглядами вікінгів, була майже вся кам'яниста. Лейф назвав її Геллуланд («країна великих каменів»). Сьогодні вчені, як правило, асоціюють її з Баффіною землею. Наступний берег, що відкрився мореплавцям, виглядав більш привітно. Тут були рівнини, вкриті деревами, і піщані пляжі, що тягнулися вздовж берегової лінії. Це місце назвали Маркланд («гранична земля») — швидше за все, це півострів Лабрадор. Від Маркланда мореплавці рушили далі на південь поки не досягли воістину родючих земель. На нових територіях були чисті річки і озера, риба (зокрема, лосось) водилася у великому достатку. На цій землі вікінги вирішили перезимувати, створивши два невеликих поселення. Новій Землі дали назву «Вінланд» — земля винограду. Найімовірніше, це був острів Ньюфаундленд. Лейф Ерікссон провів у Вінланді зиму, а потім повернувся в Гренландію, привізши з собою цінні вантажі — виноград і деревину [18, р. 29–30].

Після повернення з подорожі Лейф передав корабель рідному братові Торвальду, який теж побажав побачити Вінланд. Однак експедиція Торвальда виявилася вкрай невдалою: нормани зіткнулися зі «скрелінгами» (мабуть, так скандинави назвали тубільців-алконгів або ескімосів), і в цьому зіткненні Торвальда вбили.

Чергову подорож до Вінланду здійснив багатий норвежець Торфінн Карлсефні. Він відчалив від гренландського берега в 1004 або 1005 році на трьох суднах зі 160 людьми на борту. Торфінн благополучно досяг Вінланда. Протягом приблизно трьох років Торфінн і його супутники проводили дослідження невідомих земель. Причому для кожної зимівлі їм доводилося шукати нове місце — через напади все тих же «скрелінгів». В решті решт Торфінн прийняв рішення повернутися до Гренландії.

Ще одна подорож у Вінланд була зроблена двома ісландцями Хельгі і Фіннбогі в 1010-х роках. Але і у цих мореплавців заснувати колонію на

багатих природними ресурсами землях не вийшло. Загалом всі спроби вікінгів закріпитися на новому континенті закінчилися провалом.

Реальні докази існування поселень древніх вікінгів в Америці знайшов норвезький мандрівник Хельге Ингстад. В 1960 році у північній частині Ньюфаундленду, біля рибальського села Л'анс-о-Медоуз йому пощастило виявити сліди середньовічного поселення. Знайдено було вісім землянок і одна кузня. Археологами були знайдені бронзові застібки, заклепки із заліза та інші предмети доби вікінгів. Як вважають вчені, на Ньюфаундленді проживало не більше ста вікінгів, які через кілька років покинули острів.

В XIV столітті скандинавські колоністи покинули і територію Гренландії. Відкриття Америки вікінгами було остаточно забуто в Європі.

2.3 Відкриття Джона Кабота

Європейці не повернулися до північної частини Північної Америки, доки італійський мореплавець Джованні Кабото, відомий англійцям як Джон Кабот, не відплив із Брістоля в 1497 році за дорученням англійського короля для пошуку короткого шляху до Азії (відомого як Північно-Західний прохід). Під час цієї подорожі він досліджував узбережжя Лабрадору, Ньюфаундленду та, можливо, Нової Шотландії, і виявив величезну міліну – Велику Ньюфаундлендську банку, наповнену рибою. Під час подорожі наступного року Джон Кабот помер, і його справу продовжив син Себастьян [2, р. 22].

Незабаром португальські, іспанські та французькі рибалки відважилися перетнути Атлантику, щоб ловити рибу у водах Великої Ньюфаундлендської банки. Деякі почали висаджуватися на узбережжі Ньюфаундленду. Незважаючи на дослідження Кабота, англійці майже не звертали уваги на рибальство в Атлантиці до 1583 року, коли сер Хамфрі Гілберт заявив права на землі навколо сучасного Сент-Джонса, ймовірно як

базу для англійського рибальства. Французи також претендували на частини Ньюфаундленду, головним чином на північному та західному узбережжі острова, як бази для власних риболовних зусиль. Рибальство започаткувало початковий період контактів між індіанцями та європейцями. Спорадична торгівля велася в розрізних місцях між рибальськими командами та місцевими мешканцями, причому останні міняли хутро на залізо та інші промислові товари.

2.4 Поселення Нова Франція

Француз Жак Картьє був першим європейцем, який проплив великий вхід до Канади, річку Святого Лаврентія. У 1534 році Картьє дослідив затоку Св. Лаврентія та заявив про права на її береги для французької корони. У наступному році Картьє піднявся по самій річці та відвідав місця Стадакона (сучасне місто Квебек) і Хочелага (Монреаль). В 1541 році під командуванням Жана-Франсуа де Ла Рока, сеньйора де Роберваля Картьє повернувся до Стадакони та заснував фортецю на північний захід від Квебеку. Картьє сподівався виявити дорогоцінні камені, як це зробили іспанці в Мексиці та Перу, але зразки мінералів, які він надіслав додому, були нічого не варті. Розчарувавшись у своїй спробі, Картьє повернувся до Франції після суворої зими, покинувши Роберваля, який прибув до Ньюфаундленду з підкріпленням. Роберваль також зазнав невдачі, і протягом решти століття було зроблено лише дві невдалі спроби використати претензії Франції на землі Святого Лаврентія.

У 1604 році французький мореплавець Самюель де Шамплен під керівництвом сеньйора де Монта, який отримав монополні права на торгівлю хутром, привів групу поселенців до Акадії на нинішньому кордоні між Сполученими Штатами та Канадою. В 1605 році колонію перемістили через затоку Фанді в Порт-Роял в сучасній Новій Шотландії [23, р. 40-41].

У 1608 році де Монт і Шамплен залишили Акадію і попрямували до ріки Св. Лаврентія, збудувавши форт в районі сучасного Квебеку. Французи втрутились в міжусобну війну, яку вели індіанські племена алгонкінів та гуронів проти ірокезів. Хоча французи підтримали гуронів, голландці, а пізніше англійці стали на бік ірокезів. Ця боротьба велась за контроль над видобутком хутра, в районі Великих озер. Шамплен заохочував місіонерів приїхати до Квебеку, щоб повернути індіанців в християнську віру [8, р. 275–277]. У 1613 році Шамплен вирушив із Квебеку, щоб дослідити верхню частину басейну Святого Лаврентія. Відкривши Оттавський шлях, який вів до Великих озер, він закріпив за французами середину континенту.

Французький уряд надав більш активну підтримку колонізації після посилення в 1620-х роках впливу кардинала Рішельє. Рішельє створив Компанію Нової Франції, щоб використовувати ресурси та заселяти землі Канади [8, р. 280].

Компанію було засновано, а її капітал збільшено в 1627 році. Однак наступного року спалахнула війна з англійцями, які підтримали французьких протестантів, або гугенотів, у їхній боротьбі проти Рішельє. Під час війни англійські авантюристи брати Кірк захопили Квебек у 1629 році. Протягом трьох років торгівля хутром була в руках Кірків. Це був тяжкий удар для нової компанії і для Шамплена, який потрапив у полон до Англії. У той же час Шотландія заявила про свої права на Акадію. Спробу поселитися тут зробив сер Вільям Олександр, якому англійський король Яків I подарував Нову Шотландію.

За мирним договором 1632 року Компанія Нової Франції повернула канадські володіння, а Шамплен повернувся на посаду губернатора. Компанія залишалася власником Нової Франції до 1663 року, призначаючи губернаторів та інших посадових осіб, але вона не змогла виконати свої зобов'язання щодо колонізації цих територій.

Торгівля хутром не була єдиним підприємством Нової Франції. Поселенці в Канаді та Акадії виробляли провізію для торговців хутром і щорічних кораблів. Почала розвиватись сеньйоріальна система, яка збільшувала вплив землевласників.

Велику роль в Канаді почали відігравати єзуїти – місіонери. Головною турботою місіонерів було хрещення гуронів. Гуронія була центром внутрішньої торгівлі хутром. Французькі місіонери вже відвідували Гуронію в середині 1620-х років, а в 1634 році єзуїти відновили місію, яка процвітала протягом 10 років.

У міру зміцнення альянсу між Францією та гуронами зростає ворожість ірокезів до обох сторін. Ірокези прагнули знищити гуронів і взяти під повний контроль внутрішню торгівлю хутром. Використовуючи вогнепальну зброю, отриману від голландців у долині річки Гудзон, вони почали ще більш спустошливі набіги на Гуронію. У 1648–49 роках ірокези завдали значних поразок гуронам, фактично знищивши їх як важливий фактор у регіоні [12, р. 33-37].

Населення Нової Франції росло відносно повільно, піднявшись із приблизно 200 мешканців у 1642 році до, можливо, 2500 у 1663 році. Повільний розвиток колонії був результатом не лише поганого управління, але й економічних умов Нової Франції, які майже повністю залежали від торгівлі хутром.

Введення прямого королівського контролю Людовиком XIV у 1663 році та амбіції його міністра фінансів Жана-Батіста Кольбера призвели до перегляду французької колоніальної політики та уряду Нової Франції. Кольбер довірив комерційну політику новій Вест-Індській компанії. У політичному плані він зробив Нову Францію королівською провінцією, керованою подібно до провінцій самої Франції. Нова Франція мала бути під контролем трьох осіб: губернатора, інтенданта та єпископа.

Реорганізація Кольбера загалом дала Новій Франції твердий і раціональний уряд, який був ефективним на той час. Великі зусилля,

докладені першим інтендантом, Жаном Талоном, призвели до притоку тисяч поселенців до Нової Франції в 1660-х і на початку 1670-х років. Просування вглиб країни тривало, і в 1673 році дослідники Луї Джоллієт і Жак Маркетт, священник-єзуїт, пройшли вниз по річці Міссісіпі аж до її впадіння в річку Арканзас.

2.5 Наростання англо-французького суперництва

У 1670 році в боротьбу за торгівлю канадським хутром втрутилась Англія. Була створена Компанія Гудзонової затоки, яка отримала ексклюзивні торгові права на всій навколишній території, що отримала назву Земля Принца Руперта. Тепер Нова Франція опинилася затиснутою між ірокезами, яких підтримували голландці та англійці, на півдні, і Компанією Гудзонової затоки на півночі. Протягом наступних трьох десятиліть французи намагалися покращити своє стратегічне становище в Америці. Англійці зазнали поразки в штурмі Квебеку в 1690 році і були майже повністю вигнані з Гудзонової затоки до 1700 року, тоді як наприкінці 1690-х енергійний губернатор Нової Франції Фронтенак остаточно перемиг ірокезів [11, р. 94-95].

Однак більша частина цього успіху була втрачена Утрехтським договором, який завершив війну королеви Анни (1702–1713) між англійцями та французами в Північній Америці, а також війну за іспанську спадщину. Згідно з умовами договору, Франція втратила претензії на Гудзонову затоку, контроль над Акадією та позиції в Ньюфаундленді. Після цього був період миру, під час якого губернатори Нової Франції побудували лінію укріплених постів: від острова Кейп-Бретон до озера Шамплен. Торгові пункти Ніагара, Торонто, Детройт продовжили лінію на захід [18, р. 100-101].

На початку XVIII століття Нова Франція стабільно розвивалася. Французькі поселення поширилися вздовж ріки Св. Лаврентія між Квебеком і Монреалем, розвивались виплавка заліза і суднобудування. Тим не менш, колонія залишалася значною мірою залежною від торгівлі хутром, для якої було важливо, щоб шлях на захід був відкритим. Однак доступ до далекого заходу був зірваний трьома війнами з індіанським племенем мескваків (1714–1742), яке намагалося закрити порти Вісконсіну для французьких торговців. Тоді П'єр Готьє де Ла Верендрі проклав шлях через Верхнє озеро та річку Рейні до озера Вінніпег та річкової країни Саскачевану. Там він знайшов новий регіон для французької торгівлі хутром, а також втрутився в англійську торгівлю в районі Гудзонової затоки.

Експансія Нової Франції в ці роки була викликана початком війни за австрійську спадщину в Європі в 1740 році. Американська фаза цієї війни називається війною короля Георга (1744–1748 роки). Бої знову спалахнули в Акадії, на озері Шамплен, а також між індіанськими союзниками англійців і французів у районі Великих озер і долині річки Огайо. Більшість бойових дій в ході цієї війни звелись до набігів невеликих загонів, хоча експедиція з Нової Англії змогла захопити французьку фортецю Луїсбург на острові Кейп-Бретон. Втім, після укладення миру в 1748 році Луїсбург повернувся до французів. Утримуючи долину річки Святого Лаврентія, Великі озера та гирло річки Міссісіпі, французи мали кращу стратегічну позицію в Америці, хоча англійські колонії були значно більш населені та заможні [19, р. 28–29].

У 1749 році французький губернатор Канади П'єр-Жозеф де Бленвіль очолив експедицію вниз по Огайо, щоб вимагати долину ріки для Франції та обмежити просування англійських колоністів на схід. У відповідь в Лондоні була створена компанія Огайо, а у Новій Шотландії була побудована фортеця Галіфакс для протистояння французькому форту в Луїсбурзі. У 1753 році американська експедиція під керівництвом Джорджа Вашингтона (пізніше першого президента Сполучених Штатів) була відправлена в Огайо, щоб захистити претензії Англії.

2.6 Семирічна війна в Північній Америці

Французи також були активні на Огайо. Суперники зіткнулися на Мононгахелі, і Вашингтон був змушений здатися і відступити. Це зіткнення поклало початок англо-французькій війні, відомій в Америці як Франко-індіанська війна (1754–1763), а в Європі та Канаді як Семирічна війна (1756–1763).

На початку війни здавалося, що сили сторін набагато відрізняються. Англійські колонії налічували понад 1 000 000 мешканців, порівняно з 70 000 у Новій Франції, і вони процвітали, маючи сильну сільськогосподарську економіку та зростаючі торгові зв'язки з Вест-Індією та Британією. Їх розташування вздовж узбережжя Атлантичного океану, чисельність їхнього населення та велика територія, яку вони охоплювали, означали, що найкраще, на що Франція могла сподіватися у війні, — це збереження статус-кво. Нова Франція була економічно слабкою, залежною від Франції в торгівлі та обороні, а також стратегічно вразливою, маючи лише два виходи на море до своєї континентальної імперії — Новий Орлеан і Квебек. Незважаючи на це, французи та місцеве ополчення були чудовими солдатами, досвідченими у лісовій війні та підтримуваними кількома тисячами бійців із їхніх союзників-індіанців. Вони також отримали військову допомогу від Франції в 1756 році у вигляді 7000 солдатів та артилерії, якими командував досвідчений полководець маркіз Луї-Жозеф де Монкальм.

Британія, яка була переважно морською державою, спочатку не мала ресурсів сухопутної армії, щоб перемогти французів в Америці, і натомість вона була змушена сильно покладатися на колоніальне ополчення. Однак колонії були політично роз'єднані, а їхні міліційні сили не були ні так добре організовані, ні так добре навчені, як сили Нової Франції. Таким чином, перші перемоги дісталися французам, які захопили форти Освего та форти

Вільям-Генрі в 1757 році та відбили напад британців у форті Карильон (Тікондерога) у 1758 році. Але поступово більша кількість військ, а також більш вміле командування дали змогу британцям перехопити ініціативу. У 1758 році британці захопили та знищили Луїсбург на острові Кейп-Бретон, а наступного року сер Джеффри Амгерст почав наступ із форту Вільям-Генрі через форт Карильон до озера Шамплен [3, с. 125-130]. Також у 1759 році експедиція під командуванням генерала Джеймса Вулфа піднялася на річку Св. Лаврентія й взяла в облогу Квебек, який був захоплений британцями після битви на рівнинах Авраама. Сер Вільям Джонсон взяв Ніагару, а Джон Форбс — Форкс на Огайо. У 1760 році Амгерст наблизився до Монреалю, і Нова Франція капітулювала. За умовами Паризького договору 1763 року вся французька Північна Америка на схід від річки Міссісіпі відійшла до Британії, за винятком крихітних островів Сен-П'єр і Мікелон біля Ньюфаундленду [16].

Британська перемога дала три важливі результати. По-перше, небезпека з боку Нової Франції для американських колоній була ліквідована, що послабило їхню залежність від Британії. По-друге, англійці захопили та розширили канадську торгівлю хутром. І, по-третє, Британія тепер володіла колонією, майже повністю населеною французами католицького віросповідання.

2.7 Британська Канада в другій половині XVIII – на початку XIX століття

Після перемоги Британії у війні була проголошена Королівська прокламація від 7 жовтня 1763 року. Вона оголошувала територію між Аллеганськими горами та Міссісіпі територією індіанців і закритою для поселення, доки корінні народи не будуть підпорядковані. Те, що було Новою Францією, стало відомо як провінція Квебек, де правив королівський губернатор.

У 1774 році був прийнятий Квебекський акт, який ознаменував радикальний відхід від способу управління британськими колоніями в Америці. Він надав дозвіл католикам у Квебеку займати державні посади. Квебекський акт також визнав легітимність французької мови та католицької віри, та офіційно закріпив повноваження сеньйорів-землевласників. Ця дія принесла британцям підтримку церкви та сеньйорів, але відчутну неприязнь мешканців [27, р. 24].

Для американських колоній Квебекський акт був загрозливим — він відновлював на півночі та заході одноосібно керовану територію, переважно французьку та римо-католицьку, з чужою формою землеволодіння. Замість того, щоб залякати американські колонії, цей акт допоміг підштовхнути американців до відкритого повстання. Дійсно, першим актом Континентального Конгресу Америки в 1775 році було не проголошення незалежності, а вторгнення в Канаду. Невдача цього вторгнення призвела до того, що після визнання незалежності Америки континент на північ від Ріо-Гранде буде розділений між американцями та англійцями.

Не всі американські колоністи підтримали справу незалежності, і багато хто чинив їй опір зі зброєю в руках. Після завершення військових дій ці лоялісти виїхали у вигнання, і більшість з них іммігрувала до Нової Шотландії чи Квебеку. Нова Шотландія, яка значною мірою була нещодавно заселена американськими колоністами, не приєдналася до повсталих колоній і стала головним притулком лоялістів. Деякі оселилися на самому півострові, деякі на острові Кейп-Бретон і в окремій колонії Острів Принца Едуарда. Проте велика кількість осіла вздовж річки Сент-Джон, на північ від затоки Фанді. Для них була створена нова провінція Нью-Брансвік у 1784 році зі своїм власним губернатором і зборами.

У Квебеку лоялісти просто перетнули новий кордон і оселилися вздовж річки Святого Лаврентія на захід від старих французьких поселень. Їхній вплив у Квебеку був навіть більшим, ніж у Новій Шотландії, і призвів до створення Конституційного акту 1791 року.

Конституційний акт 1791 року скасував деякі положення Квебекського акту 1774 року, згідно з яким раніше керувалася провінція Квебек, і забезпечив нову конституцію для двох колоній, які мали називатися Нижня Канада (майбутній Квебек) і Верхня Канада (майбутній Онтаріо), на які була поділена ця територія. Кожною провінцією повинен був керувати губернатор, який представляв би корону. Йому допомагали виконавча рада, законодавча рада, що призначається довічно губернатором, і вибрані законодавчі збори. Проте законопроекти могли бути відхилені короною в Англії. За парламентом Великої Британії залишалось право контролювати судноплавство і регулювати зовнішню торгівлю провінцій.

Приплив лоялістів змінив склад населення британських північноамериканських колоній. Канадське населення стало сумішшю англійців, шотландців, британців, французів та німців. Лише з 1830 року англійці, шотландці та ірландці почали масово прибувати до британських північноамериканських колоній. Населення британських північноамериканських колоній стало переважно британським, за винятком Нижньої Канади, і цей факт мав визначити хід історії Канади на наступні 100 років.

Переділ континенту, розпочатий Американською революцією, був посилений суперництвом у торгівлі хутром. Французька торгівля хутром у Монреалі була захоплена британсько-американськими торговцями.

У 1783 році монреальські торговці хутром заснували Північно-Західну компанію, щоб кинути виклик Компанії Гудзонової затоки за панування на північному заході. Вони організували регулярну систему конвоїв на каное з Монреала до західних рівнин і теперішніх Північно-Західних територій Канади, побудувавши ланцюг пунктів торгівлі хутром на заході та відправляючи дослідників аж до узбережжя Тихого океану. Суперництво з компанією Гудзонової затоки іноді переростало в насильство і навіть убивства. У міру того як компанія Гудзонової затоки просувалася вглиб країни, щоб зустріти виклик свого нового суперника, контакти між

білими та індіанцями ставали більш тісними. Виникла особлива група населення – метиси, у якої створилась власна культура [26].

У 1812 році Томас Дуглас, який тоді був співвласником компанії Гудзонової затоки, заснував поселення Ред-Рівер на півдні Манітоби вздовж основних маршрутів каное Північно-Західної компанії, і залучив поселенців із Шотландії для оброблення землі. Метиси, багато з яких були працівниками Північно-Західної компанії, вважали поселенців Ред-Рівер суперниками, а поселення — загрозою для їхнього існування. Ворожнеча досягла кульмінації, коли метиси напали на поселенців у 1816 році, і розгромили поселення Ред-Рівер. Британський уряд поклав край цій боротьбі, приєднавши в 1821 році Північно-Західну компанію до компанії Гудзонової затоки. Внаслідок цього Монреаль втратив своє значення як центр торгівлі хутром [27, р. 33].

2.8 Війна 1812–1814 років

Причин зіткнення Сполучених Штатів і колишньої метрополії – Британської імперії – було багато. Великобританія, яка брала активну участь в серії військових кампаній, що йшли в різних куточках планети і отримали назву «наполеонівські війни», намагалася заблокувати іноземну торгівлю Франції. Жертвою цієї політики стали і США, які тоді зберігали нейтралітет. Конфлікт загострився після того, як британські кораблі стали оглядати американські торгові судна і насильно заарештовувати американських моряків, які народилися у Великобританії, щоб включити їх до складу своїх екіпажів.

Події на північно-західному кордоні США сприяли додатковим тертям. Побоювання індіанців щодо американського вторгнення стали очевидними, коли англо-американська напруженість зростала. Вожді індіанців шауні брати Текумсе і Тенскватава залучили послідовників і

спробували сформувати індіанську конфедерацію, щоб протистояти американській експансії. Хоча генерал-майор Айзек Брок, британський командувач Верхньою Канадою, мав наказ уникати погіршення стосунків з американцями, американські поселенці звинувачували британців у загостренні напруженості з індіанцями на Північно-Західній території. Восени 1811 року, губернатор території Індіани Вільям Генрі Гаррісон знищив індіанське поселення. Напад Гаррісона переконав більшість індіанців Північно-Західної території, що їхня єдина надія зупинити подальші зазіхання американських поселенців – це британська допомога. Частина американського істеблішменту також розраховувала приєднати до США британську Канаду.

Ні Великобританія, основні сили якої були зайняті в Європі, ні США, що мали маленькі і погано оснащені армію і флот, не були готові до війни.

На початку війни губернатор штату Мічиган Вільям Халл привів американські війська до Канади з Детройта, але Айзек Брок і воїни Текумсе переслідували Халла назад через кордон і налякали його так, що він здав Детройт 16 серпня 1812 року, не зробивши жодного пострілу. Згодом північний захід став жертвою індіанських набігів і британських вторгнень під проводом генерал-майора Генрі Проктера. Замінивши Халла, Вільям Гаррісон, ледве міг захистити кілька розрізнених форпостів. На північно-східному кордоні американський генерал Генрі Дірборн не міг напасти на Монреаль через те, що ополченці Нової Англії не хотіли воювати. Інші війська США під командуванням Стівена ван Ренсселера перетнули річку Ніагара, щоб атакувати Квінстон 13 жовтня 1812 року, але врешті зазнали поразки завдяки грамотній британській обороні, організованій Броком. Втім, сам Брок загинув під час бою. Наступні спроби вторгнення американського генерала Александра Сміта на Ніагару зазнали фіаско.

Перелом у війні відбувся, коли ескадра американця Олівера Перрі на озері Ері здобула велику перемогу біля Пут-ін-Бей 10 вересня 1813 року

проти капітана Роберта Баркляя. Битва відкрила Гаррісону шлях до повернення Детройту та перемоги над британськими та індієськими силами Проктера в битві на Темзі 5 жовтня того ж року. Текумсе був убитий під час битви. Ця поразка призвела до розпаду індієської конфедерації та англо-індієського союзу. Однак повстання індієців продовжувалися в інших місцях, особливо на південному сході, де в 1813 році спалахнула війна між індієцями крі та військами США. Війна також набула кривавого характеру, коли війська США, які відступали з Ніагарського півострова, зрівняли з землею канадське село Ньюарк. Це спонукало британського командувача Гордона Драммонда до удару помсти, внаслідок якого було знищене місто Баффало.

27 березня 1814 року Ендрю Джексон розгромив індієців крі у битві при Хорсшу-Бенд в Алабамі, завершивши війну з ними. Весною та влітку 1814 року бойові дії продовжились. Війська американського генерала Брауна перетнули річку Ніагару та захопили Форт Ері, але спроба продовжити наступ завершилась поразкою у битві при Ландіс-Лейн (25 липня), у якій кожна сторона втратила понад 800 загиблих. Після цього армія Брауна знов відійшла до Форт-Ері.

У 1814 році перемога над Наполеоном дозволила Британії перекинути значні збройні сили до американського континенту. Британський генерал Роберт Росс захопив Вашингтон 24 серпня і спалив урядові будівлі, включаючи Капітолій Сполучених Штатів і Виконавчий особняк, нині відомий як Білий дім. Однак британський штурм Балтімора 12–14 вересня зазнав невдачі. Росс був убитий під Балтимором, і британці залишили Чесапїкську затоку.

Спроба британців розгорнути наступ вздовж берегів озера Шамплен в напрямку Нью-Йорка завершилась битвою біля затоки Платтсбург 11 вересня 1814 року, у якій британська ескадра під командуванням Джорджа Дауні зазнала поразки від американських військ під проводом

Томаса Макдоно. В грудні 1814 року англійська ескадра під командуванням Едварда Пакенхема напала на Новий Орлеан. У вирішальній битві, яка відбулась 8 січня 1815 року, британці зазнали серйозної поразки від армії Ендрю Джексона, а сам Пакенхем загинув.

Ця битва відбулась уже після того, як 24 грудня 1814 року в бельгійському Генті була підписана мирна угода, але звістка про мир не встигла дійти до воюючих сторін. За Гентською угодою кордони держав залишалися незмінними порівняно з довоєнними часами. Всупереч американським очікуванням, Канада залишилася британською. Тим часом з впливом Британії серед північно-західних індіанців було назавжди покінчено, а американська експансія в цьому регіоні продовжилась без перешкод.

Американо-канадський кордон був встановлений у 1783 році лінією, яка пролягала в основному на захід від гирла річки Сен-Круа до «високих земель», що відокремлювали Квебек від Мен; потім горами між долинами річок Св. Лаврентія та Коннектикуту до широти 45° пн. ш.; цією лінією до Св. Лаврентія; а потім центральною лінією річки та Великих озер, річок Піджен і Рейні до північно-західного кута Озера Вудс. Гентський договір підтвердив це розмежування, Конвенція 1818 року зменшила права рибалок США вздовж берегів атлантичних колоній і встановила кордон по 49-й паралелі від Лісового озера до Скелястих гір. Орегонський договір 1846 року розділив територію та розширив кордон на захід вздовж 49-ї паралелі до узбережжя [5, с. 35].

2.9 Канада в 1814–1867 роках

Незабаром після війни 1812 року у Верхній і Нижній Канаді виникли політичні заворушення. В обох колоніях влада знаходилася в руках губернатора та олігархії, яка домінувала в законодавчій і виконавчій радах.

У Верхній Канаді ця правляча еліта була відома як Сімейний договір, у Нижній Канаді її називали Замкова кліка. Утворюючи внутрішнє коло радників губернатора, ці групи зазвичай включали всіх важливих заможних людей колонії. Члени цих колоніальних олігархій мали релігійну та культурну спорідненість, надавали один одному політичну підтримку та мали подібні соціальні, економічні та політичні цілі. Основна претензія до Сімейного договору полягала в тому, що він використовував податкові надходження колонії для зміцнення власного становища та збагачення своїх членів. У Нижній Канаді напруга, посилювалася через мовний і релігійний поділ колонії. Франкомовна та католицька більшість, представлена Партією Канади (пізніше названою Партією Патріотів) переконалася, що англомовна протестантська Замкова кліка має на меті знищити їхній спосіб життя.

В обох колоніях налаштовані на реформи політичні лідери, спонукані посиленням середнього класу, намагалися зламати владу олігархії. У 1837 році збройні повстання нарешті спалахнули як у Верхній, так і в Нижній Канаді. У Верхній Канаді повстанців очолив Вільям Лайон Маккензі, видавець газет і політичний радикал. У Нижній Канаді повстання очолив Луї Жозеф Папіно, лідер Партії Патріотів. В обох провінціях фермери становили більшість тих, хто взяв до рук зброю.

Повстання в Нижній Канаді спалахнуло першим, спровоковане спробою уряду заарештувати Папіно та інших провідних членів Партії Патріотів. Перша битва, в якій урядові війська були відбиті, відбулася в листопаді під Сен-Дені поблизу Монреаля. Повстанці зазнали серйозної поразки в наступних битвах при Сент-Чарльз і Сент-Юсташ, і Папіно був змушений тікати до Сполучених Штатів, щоб уникнути арешту та звинувачення в державній зраді [13, р. 30-34].

У Верхній Канаді в грудні на північ від Торонто відбулася коротка сутичка, коли близько 800 послідовників Маккензі, які йшли до колоніальної столиці, були розсіяні на блокпосту, зайнятому лояльними до

уряду військовими. Повстанців було розгромлено, а Маккензі втік до Сполучених Штатів. У наступні місяці як у Верхній, так і в Нижній Канаді повстанці безуспішно намагалися відновити бої. Зрештою Маккензі та Папіно повернулися до Канади та були помилувані, хоча деяких їхніх послідовників було ув'язнено або депортовано до Австралії.

Невдалі повстання підкреслили необхідність реформування конституції Канади. У 1841 році була створена об'єднана провінція Канада під керівництвом нового губернатора Чарльза Пулетта Томсона. Обидві частини Канади отримали рівну кількість місць у новому законодавчому органі.

Британські північноамериканські колонії досягли самоврядування до 1855 року, а їхні закони та установи були перероблені відповідно до індивідуальних потреб кожної колонії. До середини століття Канада була готова до розширення. Договір про взаємність (1854) між Канадою та Сполученими Штатами скасував митні тарифи між ними. Внаслідок цього швидке збільшення торгівлі зі Сполученими Штатами, призвело до економічного буму в Канаді. Економічне зростання особливо стимулювалося після 1861 року громадянською війною в США. Коли в 1864 році уряд США повідомив, що він бажає скасувати договір до 1865 року, колоніальні політики сприяли об'єднанню британських північноамериканських колоній для забезпечення альтернативного ринку.

Першим значним кроком до союзу, пізніше названого конфедерацією, було формування Великої коаліції, уряду, у якому об'єднались лідер реформаторського руху Джордж Браун, ліберал-консерватор Джон Макдональд та Джордж Етьєн Картьє. 10 жовтня 1864 р. у Квебеку було укладено угоду про створення загального федерального союзу [11, р. 303–304]. Угода була негайно схвалена британським урядом. Шлях до унії був не без перешкод. Нью-Брансвік проголосував проти унії в 1865 році, а потім скасував її в 1866 році; Острів Принца Едуарда відмовлявся входити до

1873 року; Ньюфаундленд (включаючи Лабрадор) також відмовився і не приєднався до Канади до 1949 року. Але Канада та британський уряд чинили сильний тиск на неохочі колонії.

У 1867 році був прийнятий Акт про Британську Північну Америку, який, з деякими поправками, був фактичною конституцією Канади аж до прийняття Закону про Канаду у 1982 році. За цим законом створювався єдиний домініон Канада, який складався з чотирьох провінцій (Нова Шотландія, Нью-Брансвік, Квебек і Онтаріо).

Акт про Британську Північну Америку — пізніше перейменований на Конституційний акт 1867 р. — передбачав конституції на основі британської моделі для нових провінцій Квебек і Онтаріо, підтверджував мову та юридичні права французів і розподіляв владу між федеральним урядом і провінціями. Спочатку центральний уряд отримав широкі повноваження. Згодом, однак, зростання прав провінцій просували країну до більш федеральної системи.

2.10 Канада в 1867–1914 роках

Один із розділів Акту про Британську Північну Америку передбачав прийняття Землі Принца Руперта (територія навколо Гудзонової затоки) до складу нового домініону. Першим кроком федерального уряду був викуп права власності на компанію Гудзонової затоки, що було виконано взимку 1868–1869 років.

Уряд Канади розглядав придбання Північного заходу як просту операцію з нерухомістю з компанією Гудзонової затоки. Але компанія не була єдиною силою на цій території. У колонії Ред-Рівер були білі поселенці, а також метиси, які становили більше половини колонії. За метисами стояли індіанські народи — рівнинні крі та Конфедерація чорноногих, які не перебували під впливом Компанії Гудзонової затоки.

Луїс Ріель – лідер метисів – організував опір у Ред-Рівер проти включення до Канади без врахування інтересів людей північного заходу. Він захопив контроль над Ред-Рівер і змусив Канаду почати переговори. Результатом стало створення в 1870 році невеликої провінції Манітоба, в якій рівноправний статус було надано англійській і французькій мовам, а освітня система була заснована на кшталт двох систем державних конфесійних шкіл Квебеку — католицької та протестантської.

Дії Ріеля не заблокували рух Канади на захід, і домініон одразу почав переговори з делегатами з Британської Колумбії, яка тоді складалася з острова Ванкувер (організованого як колонія в 1849 році) і материка до західного вододілу Скелястих гір. Вперше материк був виділений в окрему колонію в 1858 році, коли почалася золота лихоманка вздовж річки Фрейзер, і був об'єднаний з островом Ванкувер у 1866 році. Головними потребами нової колонії були відповідальний уряд і зв'язок зі сходом. Законодавча рада Британської Колумбії погодилася приєднатися до союзу та стала провінцією в 1871 році.

Завдяки низці договорів, укладених з 1871 по 1877 роки з індіанцями, які проживали від північно-західного Онтаріо до східного підніжжя Скелястих гір, уряд скасував будь-яке право власності аборигенів на землі. У обмін на переїзд до резервацій представники корінних націй повинні були отримати різні субсидії, пайки та трохи медичної допомоги. Однак у наступні роки уряд часто не виконував своїх договірних зобов'язань. Бідність, голод, хвороби та невдоволення поширилися серед індіанців.

З додаванням Британської Колумбії Канада розширилася від Атлантики до Тихого океану. Щоб зберегти цю величезну територію та забезпечити її незалежність від Сполучених Штатів, Канада розпочала будівництво Канадської тихоокеанської залізниці в 1881 році.

В 1885 році відбулось нове повстання метисів, незадоволених припливом поселенців на землі Манітоби та утиском їх прав, яке знов

очолив Ріель. За допомогою військ, переправлених на захід залізницею, повстання метисів було придушене, а їх лідер Ріель страчений [9, р. 174–178].

Наприкінці того ж 1885 року Канадська тихоокеанська залізниця була добудована, що з'єднало розрізнені канадські провінції в єдине ціле.

1880-ті та 1890-ті роки ознаменувались гострою політичною боротьбою в Канаді. Протягом двох десятиліть панівні позиції в канадській політиці займала ліберально-консервативна партія, яку очолював Джон Макдональд. Однак, конфлікт в Манітобі та смерть Макдональда в 1891 році підірвали позиції консерваторів. В 1896 році до влади прийшла ліберальна партія на чолі із франко-канадцем Вільфрідом Лорье, який представляв інтереси Квебеку.

Важливою подією в історії Канади на межі XIX–XX століть стала знахідка у 1896 році золотих самородків в притоці річки Клондайк, яка сама є притокою річки Юкон. Золота лихоманка почалася в 1897 році, коли сюди хлинули шахтарі та шукачі пригод, переважно зі Сполучених Штатів [16]. Проте золото Клондайку було не єдиним відкриттям корисних копалин цього періоду. Не менш важливими для економіки Канади були родовища міді, свинцю, цинку та срібла в регіоні Кутеней на південному сході Британської Колумбії; родовища вугілля на перевалі Кроуснест (межує з Британською Колумбією та Альбертою); і родовища золота, нікелю та срібла в північному та північно-східному Онтаріо та північно-західному Квебеку. У наступні десятиліття були відкриті родовища дорогоцінних металів у Флін-Флоні, Манітоба, та багаті родовища радію на півночі біля Великого Ведмежого озера. До 1930-х років Канада стала великою добувною країною.

Водночас захоплення землі в преріях розширило сільськогосподарську базу країни за рахунок поселення Манітоби та Північно-Західних територій. Манітоба вже була збільшена на захід і північ

у 1881 році. Між Манітобою і Скелястими горами в 1905 році було створено дві нові провінції: Альберту і Саскачеван. Приблизно однакові за площею провінції простягалися на північ до 60 паралелі.

Протягом 15 років ліберальний уряд Вілфріда Лорьє сприяв певною мірою соціальної активності. Прогресивна політика, запроваджена урядом Лорьє та його наступниками, включала виборче право для жінок, регулювання або державну власність на комунальні послуги, програми охорони здоров'я, покращену та загальну освіту та дії уряду проти зростаючої кількості монополій і трестів. Маккензі Кінг, перший міністр праці Канади, розробив перше в Канаді законодавство про трудові відносини, прийняте в 1907 році, і перше антимонопольне законодавство, прийняте в 1910 році [11, р. 371-375].

На початку ХХ століття серед франко-канадських священнослужителів та інтелектуалів виник новий націоналістичний рух, який очолив Анрі Бурасса. Коли в 1899 році вибухнула південноафриканська війна, багато англо-канадців закликали до участі в ній, але франко-канадці на чолі з Бурассою активно виступали проти. Був досягнутий компроміс, згідно з яким Канада відправляла добровольців служити під британським командуванням і за британську платню, але розрив між франко- та англо-канадцами ще збільшився.

Канада та Сполучені Штати сперечалися щодо прав на вилов риби в Північній Атлантиці, а в 1890-х роках – через промисловість тюленів у Тихому океані. Відносини погіршилися через спірний кордон Аляски. Це стало актуальною проблемою в 1897 році під час золотої лихоманки в Клондайку, Канада претендувала на лінію кордону, за якою головні порти були б на канадській території, таким чином надаючи Канаді вільний доступ до території Юкон. Сполучені Штати заявили про кордон, який відрізняв би Канаду з моря. Спільна комісія американців, британців і канадців ухвалила рішення майже повністю задовольнити американський позов. Це рішення викликало різке обурення в Канаді.

Готуючись до того, щоб канадці самі займалися своїми зовнішніми справами, у 1909 році було створено Міністерство закордонних справ. Крім того, для врегулювання давніх розбіжностей із Сполученими Штатами в 1909 році також було створено Постійну спільну комісію з прикордонних вод, а в наступні роки нарешті були вирішені довгострокові проблеми рибальства в Атлантиці.

Військово-морська конкуренція Британії з Німеччиною викликала у Британії бажання отримати допомогу від колоній, бажано шляхом грошових внесків та здійснення колоніями власної військово-морської оборони. Лорє у 1910 році заснував канадський флот, хоча під час війни флот мав бути переданий під британське командування. Цьому заходу рішуче заперечували націоналісти Квебеку. Їхня опозиція призвела до того, що на виборах 1911 року перемогла Консервативна партія під керівництвом Роберта Бордена. Борден намагався запровадити політику прямої грошової допомоги для британської військово-морської програми в обмін на право голосу в імперській політиці, однак зазнав невдачі. Коли в серпні 1914 року почалася Перша світова війна, Канада була майже повністю неготовою до неї.

2.11 Канада в першій світовій війні

З початком війни міністр міліції та оборони Семюел Г'юз скасував розроблені плани мобілізації існуючого ополчення і натомість звернувся до чоловіків Канади. Десятки тисяч юнаків британського походження, пройнятих патріотизмом, кинулися служити на війну. Початковий контингент із 33 000 солдатів відплив до Англії у жовтні 1914 року, щоб закласти основу для створення 1-ї канадської дивізії. У квітні 1915 року канадці прийняли активну участь у другій битві за Іпр в Бельгії. Оскільки кількість добровольців зростала, Борден створював нові військові частини.

До весни 1917 року чотири канадські дивізії, що становили Канадський корпус, брали участь в бойових діях, а п'ята дивізія була розташована в Британії. Весь корпус вперше воював разом у квітні 1917 року, коли він відзначився захопленням хребта Вімі на півночі Франції. Навесні 1917 року уряд запровадив обов'язкову військову службу — призов. Французька Канада на чолі з Лорье виступила проти призову на військову службу і франко-канадців добровольцями на військову службу пішло набагато менше, ніж англо-канадців [9, р. 446-450].

Ціна війни для Канади була високою. З приблизно 625 000 людей, які служили, близько 60 000 були вбиті в боях або померли на дійсній службі, а ще 173 000 були поранені.

Війна стала значним кроком вперед для канадської промисловості, якій довелося освоїти складні технології масового виробництва та застосувати їх у виробництві різних товарів. Канадські продукти харчування та сировина були першочерговими для підтримки західних союзників. Не менш важливими були мільйони патронів, вироблених канадськими заводами. Швидке зростання виробництва боєприпасів створило гостру нестачу робочої сили, що призвело до збільшення кількості жінок у промисловості. Це також сприяло зростанню профспілок. До 1917 року уряд намагався регулювати багато аспектів економічного життя Канади. Він націоналізував збанкрутілі залізниці, запровадив податки на прибуток і контролював ціни на деякі товари. У той же час прискорені потреби військової економіки спричинили високу інфляцію, яку уряд не зміг контролювати. До 1918 року війни страйки та локаути набули великих масштабів.

Незважаючи на розбіжності всередині країни, входження Канади в міжнародне співтовариство тривало. У 1917 році британський уряд на чолі з прем'єр-міністром Девідом Ллойд Джорджем сформував Імперський військовий кабінет, членами якого були прем'єр-міністри домініонів, для

ведення війни та планування миру. Це був перший крок до майбутнього перетворення Британської імперії в Співдружність Націй [1, С. 107].

2.12 Канада в міжвоєнний період

У результаті своїх зусиль під час війни Канада та інші держави-домініони вимагали окремих підписів під договорами з переможеними країнами та здобули принаймні право окремого підпису як члени комісії Британської імперії. Вони також отримали право членства в щойно організованій Лізі Націй. Таким чином Канада нарешті стала повноправним членом спільноти націй.

Натомість економічна і соціальна ситуація в Канаді була напруженою. Коли бойові дії закінчилися, робітники та фермери розгорнули рух, який охопив всю Канаду. В 1921 році аграрна Прогресивна партія стала другою за величиною партією в Палаті громад. Фермерський рух відзначався вимогами підтримки цін на сільськогосподарські підприємства та регулювання зернової та транспортної промисловості. Паралельно з рухом на фермах відбувались заворушення серед робітників. У 1919 році шеститижневий загальний страйк паралізував Вінніпег і викликав страйки по всій Канаді. Зрештою він був придушений федеральним урядом. До 1921 року робітничий рух вщух.

Між першою та другою світовими війнами Канада дотримувалася ізоляціоністської зовнішньої політики в основному внаслідок повернення до уряду в 1921 році Ліберальної партії. Новий прем'єр-міністр Маккензі Кінг був прихильником політики невторчання. Кінгом насамперед керувало його бажання зберегти національну єдність. Визнаючи, що тісні стосунки з Британією ще більше відштовхнуть франко-канадців, він був сповнений рішучості не розколювати Канаду через питання зовнішньої політики. Кінг зіграв важливу роль в обмеженні влади та статусу британських генерал-губернаторів у самоврядних домініонах.

Ці зміни були втілені у Вестмінстерському статуті 1931 року, який поклав край будь-якому законодавчому верховенству британського парламенту над парламентами домініонів. Після того, як домініони затвердили цей акт, вони стали суверенними державами, що мають спільну корону. Таким чином, була фактично створена Британська Співдружність націй, а Канада стала незалежною державою.

Оскільки економіка Канади залежала від видобутку природних ресурсів, Канада особливо сильно постраждала від Великої депресії, яка настала внаслідок краху фондового ринку США в жовтні 1929 року. Безробіття різко зросло, промислове виробництво впало, а ціни, особливо на сільськогосподарські товари, швидко впали, оскільки попит на всі види споживчих товарів практично зник. У західній Канаді посуха спустошила величезні площі сільськогосподарських угідь у Альберті, Саскачевані та Манітобі. Тисячі фермерів покинули свої землі і переїхали на захід до Британської Колумбії або в міста. Врешті, у 1930 році ліберальний уряд Кінга програв вибори консерваторам під керівництвом Річарда Беннетта.

Уряд Беннета вжив заходів для боротьби з спадом: для безробітних були організовані робочі табори; в провінції була спрямована федеральна допомога; були вжиті різні заходи, щоб полегшити становище фермерів. На початку 1935 року Беннетт оголосив про низку масштабних заходів щодо соціальних реформ, заснованих на політиці президента Франкліна Д. Рузвельта в Сполучених Штатах [17, р. 211–212].

В жовтні 1935 року на виборах перемогу здобули ліберали Кінга. Його уряд підписав нову угоду про торгівлю зі Сполученими Штатами. Згодом американо-канадська торгівля різко зросла. Уряд Кінга взяв під свій контроль Банк Канади та ліквідував робочі табори, але не зміг повністю подолати депресію.

В зовнішній політиці Кінг з 1936 року підтримував французьку та британську політику заспокоєння Німеччини, відмовлявся взяти на себе

будь-які публічні зобов'язання щодо допомоги Великобританії в разі війни та оголосив, що парламент вирішуватиме курс Канади, якщо почнуться бойові дії.

2.13 Канада в другій світовій війні

9 вересня 1939 року, через вісім днів після вторгнення Німеччини в Польщу, парламент Канади проголосував за оголошення війни Німеччині, що країна і зробила наступного дня. Канадський уряд сподівався на обмежену участь у війні, яка передусім полягала б у постачанні сировини, продуктів харчування та боєприпасів, а також у підготовці екіпажів авіації Співдружності. Кінг пообіцяв не проводити обов'язковий призов до армії.

Вигнання британців з континенту та поразка Франції навесні 1940 року повністю змінили обставини. Канада негайно уклала угоду в Огденсбурзі зі Сполученими Штатами щодо захисту Північної Америки. В цьому ж році уряд запровадив призов для внутрішньої оборони, але в той же час Кінг поновив свою обіцянку не відправляти призовників за кордон. У 1942 році уряд скликав національний плебісцит, попросивши канадських виборців звільнити його від цієї обіцянки. Майже дві третини канадських виборців підтримали призов, хоча в Квебеку три чверті були проти.

В результаті у війні прийняли активну участь канадські армія, флот та повітряні сили. Ще в 1940 році канадські льотчики взяли участь у битві за Британію, захищаючи її від нальотів німецької авіації. Канадські бойові кораблі допомагали захищати конвої, які перетинали Атлантику, доставляючи постачання до Британії. В ході битви за Атлантику Канада зазнала значних втрат, як у військово-морському, так і в торговому флоті [17, р. 217-218].

У грудні 1941 року два канадських батальйони взяли участь в бойових діях при захисті Гонконгу, але зазнали поразки. У серпні 1942 року була

зроблена спроба здійснити напад на окупований німцями французький порт Дьєп. В цій операції канадці теж зазнали значних втрат. Канадська армія, яка воювала на Сицилії та в Італії з липня 1943 року, зазнала великих втрат в піхоті наприкінці літа та на початку осені 1944 року.

У Нормандії в червні 1944 року Канаді було призначено один із п'яти напрямків вторгнення. Втрати почали швидко зростати, оскільки наступ у Франції затягувався, і канадська армія відчувала потребу в піхотних підкріпленнях. В листопаді 1944 року Кінг погодився відправити призовників на фронт для посилення піхотних підрозділів армії.

Військові зусилля Канади у Другій світовій війні були не тільки набагато масштабнішими, ніж у Першій світовій війні, але й мали набагато більш тривалий вплив на канадське суспільство. До кінця війни понад 1 000 000 канадців (близько 50 000 з яких були жінки) служили в збройних силах. Хоча загальні втрати були нижчими, ніж у попередній війні, все ж близько 42 000 були вбиті або померли під час служби, а 54 400 були поранені. Не менш значущими були внутрішні військові зусилля. Канада прийняла та сплатила значну частину витрат за планом авіаційної підготовки Британської Співдружності, який підготував понад 100 000 авіаторів Співдружності. Канадські заводи виготовляли все: від гвинтівок до важких бомбардувальників, а канадські вчені, техніки та інженери працювали над передовою збройовою технологією, включаючи атомну бомбу, для якої Канада постачала уранову руду. Канадські продукти харчування, прямі грошові внески Британії та боєприпаси для союзників, включаючи Радянський Союз, сприяли загальним військовим зусиллям.

Наприкінці війни королівський уряд започаткував ще більшу політику соціального забезпечення, запровадивши велику програму пільг для ветеранів, сімейні допомоги, підтримку цін на ферми, обов'язкові колективні переговори та національну програму житла. Друга світова війна стала переломним моментом в історії Канади, оскільки роль федерального уряду в забезпеченні національного економічного зростання була значно посилена.

2.14 Канада в другій половині 1940–1960-х роках

В 1948 році новим прем'єр-міністром став Луї Сен-Лоран. Час його перебування на посаді збігся із загостренням холодної війни наприкінці 1940-х років, що спричинило збільшення витрат на оборону. Це зрештою змусило ліберальний уряд згорнути плани щодо розширення існуючих соціальних програм. Сен-Лоран здобув серйозні перемоги на федеральних виборах 1949 та 1953 років.

Протягом двох десятиліть після 1950 року Канада мала безпрецедентне зростання та процвітання. Багато міських жителів покинули міста на користь нових передмість, які з'явилися в 1950-х роках. Зростання передмість стимулювало будівництво транспорту. Країна вступила в новий етап промислового розвитку, який стимулювався великомасштабним електронним, авіаційним, ядерним і хімічним виробництвом [15].

Значна частина нового економічного розвитку відбулася в північних районах Канади і певною мірою призвела до припинення кочового мисливського життя індіанців та інуїтів. Медичне обслуговування в резерваціях було значно покращено, а в 1960 році в Закон про індіанців були внесені поправки, які надали їм право участі у виборах.

Масштабна імміграція сприяла неймовірному економічному зростанню країни в десятиліття після війни. У 1948 році уряд вирішив стимулювати імміграцію до Канади, особливо з таборів біженців у Центральній Європі, щоб розширити робочу базу Канади. У 1948 році було прийнято понад 125 000 іммігрантів, потік прибулих досяг піку в 282 000 у 1957 році. Населення Канади збільшилось з приблизно 12 мільйонів у 1945 році до майже 16 мільйонів до середини 1950-х років. Багато іммігрантів були з південної Європи, зокрема з Італії, Греції та Португалії. Імміграція додала до числа канадців людей, які не були ні французами, ні британцями за походженням.

В 1957 році до влади прийшов Джон Діфенбейкер, лідер прогресивних консерваторів. Однак під час перебування Діфенбейкера на посаді прем'єр-міністра Канада зазнала значного економічного спаду. Основними проблемами Канади цього часу були складні відносини зі Сполученими Штатами під час кубинської ракетної кризи і внутрішня боротьба за те, чи варто встановлювати ядерні боєголовки в Канаді та дозволяти їх використання канадському контингенту НАТО. Внутрішні розбіжності призвели до того, що уряд Діфенбейкера зазнав поразки в 1963 році [25, р. 169].

Новий ліберальний уряд, що прийшов до влади, очолив Лестер Пірсон. За роки правління Пірсона Канада отримала національний прапор, національну систему соціального забезпечення і національну програму медичного страхування. Однак Пірсону заважало зростання націоналізму та сепаратизму в Квебеку, і він оголосив про свою відставку наприкінці 1967 року [4, с. 277].

Найважливішим результатом Другої світової війни для Канади в її зовнішніх відносинах став відносний занепад Британії та поява Сполучених Штатів як передової економічної та військової сили світу. Вперше у своїй історії Канада координувала своє оборонне планування зі Сполученими Штатами. Канадський уряд підтримав пропозицію США щодо альянсу північноатлантичних держав. Будучи членом НАТО, Канада вперше у своїй історії взяла на себе серйозні військові зобов'язання в мирний час, утримуючи піхотну бригаду та авіаескадрильї та надаючи кораблі військово-морським силам НАТО. В 1958 році була створена спільна американо-канадська організація Командування повітряної оборони Північної Америки (NORAD).

Участь Канади в миротворчих операціях почалася в 1956 році під час Суецької кризи. Будучи міністром закордонних справ, Пірсон запропонував Генеральній Асамблеї ООН створити миротворчі сили ООН. У 1957 році

Пірсону було присуджено Нобелівську премію миру за його ініціативу, і відтоді Канада продовжує відігравати важливу роль у миротворчих операціях ООН. Під час війни в Перській затоці (1990–1991) Канада направила військові кораблі до міжнародного флоту, зібраного для подолання вторгнення Іраку та окупації Кувейту, а канадські сухопутні війська згодом брали участь в ударних силах союзників. Пізніше канадські сили брали участь у авіаударах НАТО проти Югославії. Канада підтримала Сполучені Штати, коли останні очолили вторгнення та подальшу окупацію Афганістану в 2001 році, надіславши контингент військ у 2002 році.

Якщо особливі зв'язки зі Сполученими Штатами зміцнилися в післявоєнні роки, то історичні зв'язки з Великою Британією ще більше послабилися. Відносини Канади з Великобританією та колишньою Британською імперією протягом 1950-х і 60-х років відбувалися переважно в контексті Співдружності.

В 1960-х роках французьку Канаду раптово привернула французька історія, французькі ідеї та місце Франції та французької мови у світі. Президент Франції Шарль де Голль заохочував неформальні, а потім і офіційні відносини між Францією та Квебеком. Він відвідав Квебек під час Всесвітньої виставки 1967 року і отримав надзвичайно емоційний прийом. Його візит сприяв зростанню сепаратистського руху в Квебеку.

Франко-канадські націоналісти виступали за певну форму посиленого статусу Квебеку: особливий статус у конфедерації, нову форму асоціації на основі рівності з Англійською Канадою або повну незалежність як суверенної країни.

У червні 1960 року Ліберальна партія Квебеку під керівництвом Жана Лесажа отримала владу в Квебеку. Лесаж виступив за трансформацію та покращення соціальної та освітньої інфраструктури, усунення католицької церкви від більшості світських заходів та залучення уряду провінції безпосередньо до економічного розвитку. Цей період отримав назву «Тиха революція» [25. р. 180].

Після поразки лібералів від Національного союзу в 1966 році політична боротьба у Квебеку загострилась. Активна меншість жителів Монреалю почала виступати за незалежність як перший крок до соціальних змін. Результатом їхніх зусиль стало створення Партії Квебеку, яка виступала за вихід із конфедерації. У жовтні 1970 року терористична група «Фронт визволення Квебеку» викрала британського комісара з питань торгівлі Джеймса Кросса та міністра праці Квебеку П'єра Лапорта, який згодом був убитий. Це спонукало до прийняття Закону про військові заходи, який призупиняв звичайні громадянські свободи. Згодом близько 500 осіб було заарештовано, а до Квебеку були введені війська [15].

2.15 Епоха Трюдо (1968–1984)

П'єр Трюдо був обраний лідером лібералів після Пірсона і привів партію до перемоги в Канаді та Квебеку в 1968 році. У 1968 р. за підтримки всіх партій ліберальний уряд вніс законопроект про офіційні мови, який створив основу для двомовної федеральної державної служби та заохочення французької мови та культури в Канаді. Уряд Трюдо прагнув економічного зростання, заснованого на державному втручанні в економіку. Результатом став високий податковий тягар і часті бюджетні дефіцити. Олімпійські ігри 1976 року в Монреалі, найбільш наочний приклад нових витрат, були надзвичайно дорогими.

Однак у роки Трюдо Канада продовжувала залишатися основним постачальником продовольства та сировини у світ протягом 1970-х років. У ті роки ціни на калійні добрива та уран у Саскачевані були високими, а міжнародний попит на пшеницю, яловичину та інші сільськогосподарські продукти забезпечив процвітання. У найбільшому вигаши була Альберта, де зростання світових цін на нафту принесло велике багатство. Десятки тисяч нових робочих місць були створені в автомобільній промисловості та

виробництві автозапчастин, і Торонто швидко обігнав Монреаль як фінансову столицю Канади.

У 1970 р. уряд Трюдо оприлюднив зовнішню політику, яка була зосереджена на трьох цілях: збереження Канади як незалежного політичного утворення, підтримка її зростаючого процвітання та конструктивний внесок у задоволення людських потреб. У 1970–1972 роках Канада зменшила свій внесок у НАТО, зменшивши чисельність свого військового та цивільного персоналу та військових баз у Європі. Уряд Трюдо також встановив дипломатичні відносини з Китайською Народною Республікою в жовтні 1970 року. Мета захисту економіки Канади призвела до коригувань у відносинах зі Сполученими Штатами. У 1970 році Канада підвищила ціни на нафту та природний газ, що продаються Сполученим Штатам.

Уряд Трюдо запровадив політику, що сприяє міжнародному контролю над ядерною зброєю. Канада доклала зусиль для зменшення забруднення своїх прибережних вод, підписавши Угоду про якість води Великих озер зі Сполученими Штатами в 1972 році для контролю забруднення озер.

Уряд Трюдо відхилив більшість вимог корінних народів і натомість прагнув скасувати Закон про індіанців та ліквідувати їх особливий статус. Це призвело до різкого зростання політичної активності індіанців та інуїтів у 1970-х роках. На національному рівні представники корінних народів були представлені Національним братством індіанців та Радою корінних народів Канади. У 1992 році інуїти схвалили врегулювання земельних претензій, яке до 1999 року створило б нову територію Нунавут («наша земля») зі східних двох третин Північно-Західних територій.

У травні 1979 року лідер прогресивних консерваторів Джо Кларк прийшов до влади. Кларку тоді ще не виповнилося 40 років, і він був наймолодшим прем'єр-міністром Канади в історії. Його спроби ввести сувору економію бюджету та збільшити федеральний податок на бензин привели до його відставки у грудні 1979 року.

Трюдо знову став прем'єр-міністром у лютому 1980 року. Його агітація в Квебеку проти відокремлення на референдумі в травні 1980 року, допомогла нахилити ваги на користь противників сепаратизму, і ідея суверенітету врешті-решт отримала підтримку лише двох п'ятих виборців Квебеку.

Після референдуму уряд Трюдо відновив свої зусилля щодо забезпечення реформи Конституції. Питання було зосереджено на перегляді та визнанні недійсним Закону про Британську Північну Америку 1867 року. 2 грудня 1981 року процес внесення змін та Білль про права (хартія прав і свобод) були прийняті всіма провінціями, крім Квебеку. Проте 25 березня 1982 року британський парламент схвалив резолюцію, а 17 квітня королева Єлизавета II видала прокламацію, що робить Канаду повністю незалежною і визнає Закон про нову Конституцію (Canada Act) [15].

Економічні показники Канади в останні роки перебування Трюдо при владі були менш успішними. Країна сильно постраждала під час світової рецесії 1981-82 років. Прийняття восени 1980 року Національної енергетичної програми, яка мала на меті прискорити націоналізацію енергетичної галузі, спричинило конфлікт між центральним урядом та провінціями, що виробляють енергію (особливо Альбертою).

2.16 Канада в кінці XX століття – на початку XXI століття

У лютому 1984 року Трюдо подав у відставку. На федеральних виборах перемогла прогресивна Консервативна партія, а її лідер Брайан Малруні став прем'єр-міністром. Були укладені угоди з Ньюфаундлендом та Альбертою, які припинили кризу навколо енергетичної політики.

Перший період перебування уряду при владі ознаменувався двома великими ініціативами: угодою Міч-Лейк і Угодою про вільну торгівлю між Канадою і США. Угода Міч-Лейк, конституційна угода з усіма

10 провінціями, яка була розроблена для того, щоб Квебек схвалив Конституційний акт 1982 року, була укладена навесні 1987 року, але відмова Ньюфаундленду і Манітоби ратифікувати угоду до кінцевого терміну в червні 1990 року стала серйозним ударом по Малруні і створила нову кризу з питання про Квебекський сепаратизм.

Угода про вільну торгівлю між Канадою і США була підписана Малруні та Рейганом у січні 1988 року. У грудні 1992 року Канада підписала багатосторонню Північноамериканську угоду про вільну торгівлю (NAFTA) зі США та Мексикою.

Також в 1992 році уряд знову спробував домогтися конституційної угоди. Федеральний уряд, уряди провінцій та представники корінних народів уклали угоду в Шарлоттауні, яка передбачала розширену автономію для індіанців, інуїтів та Квебеку, але вона була відхилена на національному референдумі в жовтні. Малруні подав у відставку в червні 1993 року і був замінений Кім Кемпбелл, першою жінкою-прем'єр-міністром Канади. На загальних виборах у жовтні того ж року прогресивні консерватори зазнали нищівної поразки. Перемогу здобула Ліберальна партія, а її лідер Жан Кретьєн став прем'єр-міністром.

Новий ліберальний уряд зіткнувся з низкою проблем, включаючи триваючий економічний спад та відродження руху за незалежність у Квебеку.

У жовтні 1995 року Квебек провів черговий референдум про відокремлення, і цього разу сепаратисти зазнали лише незначної поразки, набравши 49,4 % голосів при необхідних 50 %. Федеральний уряд запровадив політику «особливого статусу» для Квебеку, але при цьому був прийнятий закон, що будь-який майбутній референдум вимагатиме схвалення та участі всіх канадців.

Економічне зростання, яке стало наслідком угоди NAFTA, і податкові пільги, що супроводжували його, дали змогу урядам провінцій і

федеральному уряду зміцнити своє фінансове становище. Вдала економічна політика дала змогу Ліберальній партії Крет'єна виграти вибори 1997 і 2000 років [4, с. 299].

Крет'єн подав у відставку з посади лідера в 2003 році, а його наступником став колишній міністр фінансів Пол Мартін. Канадський альянс та прогресивні консерватори об'єднали зусилля в консервативну партію Канади, сформувавши більш згуртовану опозицію лібералам. Однак ліберали здобули четверту поспіль перемогу на виборах у 2004 році.

Уряд Мартіна здійснив серйозні реформи в галузі охорони здоров'я та легалізував одностатеві шлюби. Однак над урядом навис фінансовий скандал у Квебеку. На наступних виборах у січні 2006 року консерватори одержали перемогу, а їх лідер Стівен Харпер став прем'єр-міністром.

Уряд Харпера прийняв закон про відповідальність 21 червня 2006 року, який встановив нові процедури ведення державних справ, засновані на «справедливості, відкритості та прозорості». Найсміливіший законодавчий крок прем'єр-міністра був зроблений у листопаді, коли він вніс до Палати громад пропозицію про те, що квебекці сформували націю «в рамках об'єднаної Канади». Тим самим Харпер не тільки завдав удару сепаратистам, які готувалися висунути аналогічну пропозицію без «всередині об'єднана Канада», але також завоював прихильність багатьох в Квебеку. Тим часом канадська економіка продовжувала демонструвати хороші показники, і вартість канадського долара різко зросла, досягнувши паритету з долларом США у вересні 2007 року.

Після перемоги на дострокових виборах 2008 року Харпер та консерватори запровадили оновлення бюджету, яке включало призупинення програм рівності заробітної плати жінок та чоловіків, тимчасове призупинення права державних службовців на страйк та обмеження державного фінансування політичних партій.

Канада пережила глобальний економічний спад, який розпочався у 2008 році краще, ніж більшість партнерів «Великої вісімки» (G8), частково завдяки суворо регульованій банківській системі країни. Це дало змогу консерваторам Харпера виграти вибори в 2011 році. Однак серія корупційних скандалів підірвала позиції Харпера в 2013–2014 роках.

Ліберали у квітні 2013 року обрали своїм лідером Джастіна Трюдо, сина колишнього прем'єр-міністра П'єра Трюдо.

У зовнішній політиці Харпер приєднався до інших союзників по НАТО в засудженні анексії Росією української Автономної Республіки Крим у березні 2014 року, а Канада згодом запровадила низку економічних санкцій проти Росії. У жовтні 2014 року Харпер отримав схвалення парламенту для участі у військових операціях на Близькому Сході проти Ісламської держави Ірак та Левант (ІДІЛ).

Після цього в Канаді відбулось декілька терактів, здійснених ісламістами. В ході одного з них почесний караул Національного військового меморіалу в Оттаві був убитий бойовиком, який потім увірвався в будівлю парламенту.

Значною мірою внаслідок зниження світових цін на нафту канадська економіка зіткнулася з рецесією в 2015 році. Проблеми в економіці та корупційні скандали привели до поразки консерваторів на виборах 2015 року. Новим прем'єр-міністром став лідер лібералів Джастін Трюдо.

2.17 Сучасна Канада

Однією з перших проблем, з якими зіткнувся новий уряд, була зростаюча епідемія спроб самогубств серед корінних народів. В квітні 2016 року 11 молодих індіанців спробували вбити себе, на знак протесту проти дискримінації в освіті та працевлаштуванні. Уряд Трюдо виділив додаткові кошти для кращого забезпечення прав індіанців. Серед інших

заходів уряду Трюдо стали легалізація марихуани в 2018 році та п'ятирічна заборона на видобуток нафти і газу у своїх арктичних водах з метою покращення екологічного становища.

Після перемоги республіканця Дональда Трампа на президентських виборах у США 2016 року Трюдо зіткнувся з проблемою пошуку спільної точки зору з новим американським лідером, який вступив на посаду, пообіцявши переглянути умови NAFTA. Жорстка імміграційна політика адміністрації Трампа та антиіммігрантська риторика спонукали тисячі іммігрантів до США втекти до Канади у 2017 році. Напруженість між Канадою і Сполученими Штатами загострилася в квітні 2018 року після того, як Трамп оголосив про швидке введення імпорتنих тарифів на канадську сталь і алюміній, що загрожувало початком торгової війни. У вересні 2018 року була укладена нова угода між США, Канадою та Мексикою – USMCA, яка зберегла більшу частину NAFTA, але також внесла ряд істотних змін,

Тим часом Канада була втягнута в дипломатичну суперечку з Китаєм, яка виникла в результаті рішення канадського уряду в грудні 2018 року заарештувати Мен Ваньчжоу, високопоставленого керівника китайського телекомунікаційного гіганта Huawei, у відповідь на запит про екстрадицію зі Сполучених Штатів. Як відплату за арешт Мен, Китай затримав пару канадців – колишнього дипломата та бізнесмена – і звинуватив їх у шпигунстві.

Незважаючи на міжнародні проблеми та корупційні скандали ліберали Трюдо виграли вибори 2019 року, хоча і з невеликою перевагою.

Життя в Канаді та в усьому світі кардинально змінилося внаслідок спалаху COVID-19. До березня 2020 року Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ) оголосила спалах глобальною пандемією. Канада відреагувала на кризу громадського здоров'я краще, ніж деякі країни, але гірше, ніж інші. Хоча федеральний уряд не поспішав підкреслювати

необхідність носіння масок і заходів соціального дистанціювання, протягом декількох днів після заяви ВООЗ він ввів значні обмеження на в'їзд мандрівників в країну і швидко спробував пом'якшити економічні наслідки пандемії, надавши щомісячні виплати в розмірі 2000 канадських доларів тим, хто став безробітним в результаті закриття підприємств, яке було зроблено для того, щоб зупинити поширення хвороби.

На початку березня 2021 року, коли пандемія вступила у свій другий рік, понад 870 000 канадців захворіли на COVID-19 і внаслідок цього загинуло близько 22 000 людей. Канада відставала від США та Великобританії в отриманні вакцин проти вірусу і в розгортанні своєї програми вакцинації.

На дострокових виборах 2021 року Джастін Трюдо знов одержав перемогу, хоч і з невеликою перевагою над консерваторами.

Хоча більшість канадців схвалили політику уряду щодо вакцин проти COVID-19 та паспортів вакцин, опозиція цій політиці об'єдналася навколо протесту далеkobійників проти вимоги, щоб ті, хто перевозить вантажі через канадсько-американський кордон, були вакциновані. Наприкінці січня 2022 року колони вантажівок та інших транспортних засобів почали виїжджати до Оттави на знак протесту. В розпал акції протесту в Оттаву прибуло до 3000 автомобілів і 15 000 демонстрантів, які на кілька тижнів запрудили вулиці столиці. Спочатку вимагаючи скасування вимоги про вакцинацію для водіїв вантажівок, які перетинають кордон, лідери так званого «конвою свободи» врешті-решт закликали скасувати всі обмеження, пов'язані з COVID-19, та усунути Трюдо з посади [15].

14 лютого Трюдо відреагував на ситуацію, вперше в історії Канади застосувавши закон про надзвичайні ситуації. Закон надав федеральному уряду широкі повноваження щодо відновлення порядку, дозволяючи накладати штрафи, заарештовувати та ув'язнювати протестуючих, а також буксирувати транспортні засоби. Це дало змогу розігнати протест, заарештувавши найбільш активних протестувальників.

Ще один скандал розгорівся в Канаді в 2021 році. На території колишніх шкіл-інтернатів для дітей індіанців та інуїтів, які діяли з 1883 по 1996 рік по всій Західній Канаді, були проведені розкопки, які виявили понад 1000 безіменних могил дітей, що померли внаслідок поганих умов утримання. У липні 2022 року Папа Римський Франциск відправився до Канади, щоб офіційно вибачитися за шкоду, заподіяну корінним народам школами-інтернатами, керованими Римо-Католицькою Церквою в Канаді.

Незважаючи на ряд проблем, Канада продовжує бути однією з провідних демократичних країн світу з розвинутою економікою та налагодженою системою соціального захисту населення.

Термінологічний словник

Англо-американська війна 1812–1814 року – війна між США і Великою Британією, спричинена втручанням останньої в торговельні справи США. Напружені відносини з британцями в Канаді призвели до виникнення планів вторгнення США в Канаду, які, однак, так ніколи й не були реалізовані. Мирний договір був підписаний в грудні 1814 року в Генті.

Аппалачі – гірська система на сході Північної Америки, в США і Канаді. Це старі вивітрілі гори у вигляді декількох поздовжніх паралельних хребтів середньою висотою 1000–1300 м. Найвища точка – гора Мітчелл (2037 м). Довжина масиву 3 300 км, ширина 300–560 км.

Велика Ньюфаундлендська банка – велика шельфова мілина в Атлантичному океані, біля острова Ньюфаундленд. Загальна площа – 282 500 км². Відкрита експедицією Джона Кабота. Довгий час Велика Ньюфаундлендська банку вважалася одним з найбагатших районів рибальства.

Великі озера – система прісноводних озер в Північній Америці, на території США і Канади. Включає ряд великих водойм, з'єднаних річками і протоками, які утворюють найбільшу за площею групу прісноводних озер на Землі. Загальна площа понад 244 тис. км². До власне Великих озер відносять п'ять найбільших: Верхнє, Мічиган, Гурон, Ері і Онтаріо. Озеро Мічиган знаходиться цілком в США, по решті озер проходить кордон між США і Канадою.

Вестмінстерський статут 1931 року – акт парламенту Великобританії від 11 грудня 1931 року, який встановив правове становище домініонів (держав у складі Британської імперії) та їх взаємини з Великобританією. Таким чином, було створено правову базу Британської співдружності націй. Канада ратифікувала статут 25 листопада 1947 року.

Вінланд – назва території Північної Америки, дане ісландським вікінгом Лейфом Ерікссоном приблизно в 1000 році. В даний час ця територія відноситься до канадської провінції Ньюфаундленд і Лабрадор.

Гурони — колись могутнє індіанське плем'я в Північній Америці. Мова гурона (нині мертва) належала до великої ірокезької родини мов. Землі гуронів були відомі як Гуронія і розташовувалися на південному сході сучасної канадської провінції Онтаріо, займаючи східний берег озера Гурон, північний берег озер Онтаріо і Ері, пониззя річки святого Лаврентія аж до Монреаля.

Домініон – фактично незалежна держава у складі Британської імперії (нині – у складі Співдружності), що визнає главою держави британського монарха, представленого в домініоні генерал-губернатором.

Закон Канади 1982 року – акт парламенту Великобританії та один із актів, що складають Конституцію Канади. Він був прийнятий на прохання Сенату і Палати громад Канади з метою перегляду Конституції Канади, що позбавило британський парламент права вносити поправки до Конституції. Закон також офіційно припинив дію положень Вестмінстерського статуту 1931 року щодо Канади, згідно з якими британський парламент мав загальні повноваження приймати закони, що поширюються на Канаду за його власним запитом.

Інуїти — етнічна група корінних народів Північної Америки, яка проживає на близько 1/3 північних територій Канади від півострова Лабрадор до гирла річки Макензі. Вважається частиною більшої групи корінних народів півночі — ескімосів, хоча сам термін дехто вважає образливим. Інуїти є однією з трьох груп корінних народів (поряд із індіанцями і метисами), які визнані Конституцією Канади, як самобутній народ з унікальною історією, мовою, культурними звичаями та духовними віруваннями.

Ірокези – група індіанських племен, що проживають в США (штати Нью-Йорк, Оклахома) і Канаді (провінції Онтаріо і Квебек). У XVI-XVIII століттях ірокези об'єднались в союз, відомий як Конфедерація ірокезів. Спочатку до неї входило п'ять племен: мохокі, онайда, онондага, кайюга і сенека. У 1722 році до них приєдналося плем'я тускарора. Племена мали розвинене землеробство. Вирощували кукурудзу, бобові та гарбузи.

Канадська хартія прав і свобод – декларація прав, що утворює першу частину конституційного акту 1982 року. Її метою є захист прав канадських громадян від антигромадських вчинків, політики і законів федерального і провінційних урядів і об'єднання канадців навколо сукупності цінностей, що втілюють ці права.

Канадські Кордильєри – частина гірської системи Кордильєр, витягнута по західній частині Канади. Довжина понад 2000 км, ширина до 1700 км, найвища точка хребта на території Канади – гора Робсон (майже 4000 метрів).

Канадський щит — великий виступ докембрійського підмурівка в північній частині Канадської (Північно-Американської) платформи. Складається з обмежених розломами брил, складених глибоко метаморфізованими складчастими утвореннями архейської і протерозойської доби, з якими пов'язані родовища руд заліза, золота, міді, нікелю, кобальту, урану, свинцю, цинку тощо.

Квебекський акт 1774 року – був прийнятий англійським парламентом 22 червня 1774 року; передбачав збереження в Квебеку французької мови як офіційної, французьких цивільних законів, звичаїв, феодальних прав, свободи сповідання католицизму, прав католицької церкви на десятину, але вводив англійські кримінальні закони, а також розширював межі Квебеку, включаючи територію між Огайо і Міссісіпі.

Компанія Гудзонової Затоки — британська торговельна корпорація хутрами у Північній Америці. Заснована в 1670 році. Компанія Гудзонової

Затоки ставила собі за завдання освоєння регіону та пошуку північно-західного морського шляху: протягом кількох століть займалась першими дослідженнями території і де-факто виступала як уряд в багатьох регіонах континенту до заснування великих поселень. У 1870 році перейшла у власність Канади.

Компанія Нової Франції – французька торгова компанія, що займалася колонізацією Нової Франції. Була створена в 1627 році за розпорядженням кардинала Рішельє. Припинила свою діяльність в 1663 році, після того як король Людовік XIV взяв колонію під своє безпосереднє управління.

Конституційний акт 1791 року – закон Парламенту Великобританії, згідно з яким управління провінцією Квебек було змінено, щоб розмістити там численних англомовних колоністів, які прибули зі США після війни за незалежність (1775-1783). Квебек був розділений на дві частини. Західна частина стала Верхньою Канадою (нині Південна Онтаріо), а східна — Нижньою Канадою (нині Південний Квебек). Назви Верхня і Нижня Канада були дані відповідно до їх положення на річці Св. Лаврентія. У верхній Канаді зберігалися англійське право та інститути, а в Нижній Канаді вводилися Французьке право та інститути, в тому числі поміщицьке землеволодіння і привілеї Римо-Католицької церкви. В обох колоніях встановлювалося представницьке правління і створювалися законодавчі збори, при цьому в Квебеку до цього ніколи не було представницького правління.

Конституційний акт 1867 року (раніша назва «**Акт про Британську Північну Америку 1867 року**») – основна частина Конституції Канади. Акт закріплює створення домініону та визначає основні функції уряду Канади, включаючи державну структуру, палату Громад, Сенат, юридичну систему і систему оподаткування. Акт отримав своє теперішнє ім'я в 1982 році разом з прийняттям конституції, проте він досі значиться під історичним ім'ям в

записах Великої Британії. Річниця набуття чинності Актом 1 липня 1867 року в Канаді відзначається щорічно як День Канади, національне свято.

Крі — індіанський народ, частина групи народів алгонкіни. Належить до корінного населення Північної Америки. До європейської колонізації крі займали території від Скелястих Гір до Атлантичного океану, які тепер входять до складу Канади і США. Зараз крі складають найбільшу групу корінного населення в Канаді.

Мескваки, «люди червоної землі», відомі також як фокси або плем'я лисиць — народ, що розмовляє мовою сак-фокс алгонкінської сім'ї. Мескваки жили на схід від Мічигану вздовж річки Святого Лаврентія.

Нова Франція – загальна назва французьких володінь у Північній Америці (1534-1763). У різний час до складу Нової Франції входили: Канада – сучасні канадські провінції Квебек, Онтаріо і частина берегів Великих Озер; Луїзіана — долина річки Міссісіпі з сучасними американськими штатами Луїзіана, Міссісіпі, Арканзас, Північна і Південна Дакота, Айова, Канзас, Міссурі, Монтана, Небраска і Оклахома; Акадія — сучасні канадські провінції Нью-Брансвік, Нова Шотландія і Острів Принца Едуарда; Нова Земля – сучасний Ньюфаундленд.

Північноамериканська угода про вільну торгівлю (NAFTA) — угода про вільну торгівлю між Канадою, США і Мексикою була підписана 17 грудня 1992 року і набула чинності 1 січня 1994 року. У вересні 2018 року США, Мексика і Канада досягли угоди замінити NAFTA угодою USMCA (United States-Mexico-Canada Agreement).

Сімейний договір являв собою невелику закриту групу чоловіків, які здійснювали більшу частину політичної, економічної та судової влади у Верхній Канаді (Сучасна провінція Онтаріо) з 1810 по 1840-ті роки. В Нижній Канаді (сучасному Квебеку) подібна група називалась **Замкова кліка**. Вони були відомі своїм консерватизмом і неприйняттям демократії.

Угода Міч-Лейк – проєкт конституційної реформи в Канаді, що мав на меті переконати Квебек підписати Конституційний акт 1982 року. Угода, укладена між провінціями і федеральним урядом в 1987 році, включала в себе п'ять конституційних поправок з метою зробити Конституцію відповідною вимогам Квебека. Для вступу поправок в силу вони повинні були бути одногосно ратифіковані 11 урядами Канади (10 провінційними і федеральним) в 3-річний термін (1987-1990). Угоду підписали всі провінції, але законодавчі збори двох провінцій ратифікували зміни після закінчення цього терміну.

Утрехтський договір 1713 р. – договір, який закінчив війну за іспанську спадщину. Франції в Америці довелося віддати англійцям колонії навколо Гудзоної затоки, Землю Руперта, Ньюфаундленд, Акадію.

Франко-індіанська війна – поширена в США назва війни між Королівством Великобританії і Королівством Франція в Північній Америці з 1754 по 1763 роки. У 1756 році війна переросла в загальносвітовий конфлікт, відомий як **Семирічна війна** і стала вважатися її північноамериканським театром дій. Конфлікт розгорівся через претензії англійців і французів на території в долині річки Огайо. Війна завершилася поразкою Франції. В результаті Франція позбулася всіх своїх колоніальних володінь в Америці, що називалися Нова Франція.

Франкофонія — міжнародна організація співробітництва франкомовних країн світу, яка об'єднує 54 повноправних та 4 асоційованих членів, що презентують різні держави або частини держав світу, а також 26 спостерігачів. Створена в 1970 році. Головним критерієм для вступу до організації є не ступінь володіння французькою мовою населенням тієї чи іншої держави, а культурні зв'язки з Францією.

Чорноногі, також **конфедерація чорноногих** — індіанський народ, або група лінгвістично споріднених народів, що проживають на північному заході штату Монтана в США і на півдні провінції Альберта в Канаді. Назва народу походить від кольору мокасин.

Персоналії

Амхерст, Джеффри (1717–1797) – британський генерал, Головнокомандувач британськими військами в Північній Америці під час Семирічної війни. Генерал-губернатор Британської Північної Америки в 1760–1763 роках.

Борден Роберт (1854–1897) — канадський політик і юрист, лідер Консервативної партії Канади. Прем'єр-міністр Канади в 1896–1900 роках. На його правління припала участь Канади у Першій світовій війні, а також вінніпезький загальний страйк.

Брок, Айзек (1769–1812) — офіцер британської армії, учасник Наполеонівських воєн і Англо-американської війни 1812 року, лейтенант-губернатор Верхньої Канади. Загинув у битві на Квінстонських висотах, відбиваючи спробу американських військ вторгнутися до Канади через річку Ніагара, і посмертно удостоєний неофіційного почесного титулу «рятівник Канади».

Бурасса, Анрі (1868–1952) — франкоканадський політичний лідер і публіцист, ідеолог квебекського націоналізму.

Ла Верандрі, П'єр Готьє (1685–1749) — французький першопроходець, дослідник Північної Америки. У 1731 році здійснив подорож з Монреаля на захід, відкрив озеро Вінніпег. У 1743 році відкрив річку Йеллоустоун.

Джоллієт, Луї (1645–1700) — французько-канадський дослідник, відомий своїми відкриттями в Північній Америці. У 1673 році Джоллієт та єзуїт Жак Маркетт, католицький священник та місіонер, були першими європейцями, які дослідили та склали карту верхньої частини річки Міссісіпі.

Еріксон, Лейф (970–1020) — скандинавський мореплавець і дослідник, син першовідкривача Гренландії Еріка Рудого, імовірно, перший

європеєць, який побував у Північній Америці за п'ятсот років до Христофора Колумба.

Кабот, Джон (з народження Джованні Кабото, близько 1450–1499) — італійський мореплавець і купець на англійській службі. В 1497 та 1498 роках здійснив подорожі до Північної Америки, відкрив Ньюфаундленд і Велику Ньюфаундлендську банку.

Карлсефні, Торфінн (980 — після 1007) — ісландський мореплавець, здійснив подорож до Північної Америки і заснував там перше європейське поселення.

Карт'є, Жак (1491–1557) — французький мореплавець. Здійснив три подорожі до Канади в 1534, 1535–1536 та 1541–1542 роках. Перший європеєць, що піднявся річкою Св. Лаврентія. Карт'є відкрив острови Мадлен і Сен-Жан (нині — острів Принца Едварда) і проплив річкою Св. Лаврентія до майбутніх Квебеку і Монреалю.

Кінг, Макензі (1874–1950) — десятий прем'єр-міністр Канади, перебував на посаді з перервами протягом 21 року з 1921 по 1930 та з 1935 по 1948 роки — найдовше в історії не тільки Канади, але й Британської співдружності. За фахом юрист та економіст. Лідер ліберальної партії Канади. Вважається одним з видатних прем'єр-міністрів країни.

Крет'єн, Жан (нар. 1934) — канадський політик, прем'єр-міністр Канади в 1993–2003 роках, голова Ліберальної партії Канади.

Лор'є, Вілфрід (1841–1919) — канадський політик, прем'єр-міністр Канади в 1896–1911 роках, перший франкоканадець на цій посаді; представник ліберальної партії.

Макдональд, Джон Олександр (1815–1891) — канадський юрист і політик, з 1857 року – прем'єр Об'єднаної провінції Канада, а надалі один з батьків Канадської конфедерації і перший прем'єр-міністр суверенної Канади з 1867 по 1873 рік.

Маккензі, Вільям (1795–1861) — канадський журналіст і політик. Перший мер Торонто. Найбільш відомий своєю невдалою спробою повстання у Верхній Канаді в 1837 році.

Малруні, Брайан (нар. 1939) — канадський політик і адвокат, Прем'єр-міністр Канади в 1984–1993 роках. Лідер Прогресивно-консервативної партії.

Монкальм, Луї-Жозеф де (1712–1759) — генерал французької армії, верховний головнокомандувач французьких військ у Північній Америці під час Семирічної війни. Досяг значних успіхів у війні проти англійців. Загинув у битві біля Квебеку (1759).

Текумсе (1768–1813) — лідер народу шауні і індіанського племінного союзу, відомого як Конфедерація Текумсе. Учасник війни за незалежність та англо-американської війни 1812-1814 років на боці Британії.

Папіно, Луї-Жозеф (1786–1871) — квебекський політик, адвокат, один з лідерів Повстання Патріотів в 1837 році.

Пірсон, Лестер (1897–1972) — канадський політик, дипломат, історик, Прем'єр-міністр Канади, в 1963–1968 роках, лауреат нобелівської Премії Миру 1957 року за свою роль в подоланні Суецької кризи.

Рауді (Рудий) Ерік (950–1003) — першовідкривач Гренландії, ісландський вікінг норвезького походження. Вважається першим європейцем, який заснував поселення в Гренландії.

Ріель, Луї (1844–1885) — канадський політик, один із засновників провінції Манітоба, лідер метисного населення канадських прерій. Був лідером руху опору проти Канадського уряду. Загинув в ході повстання у 1885 році.

Трюдо, Джастін (нар. 1971) — канадський політик, лідер Ліберальної партії Канади з 2013 року. Прем'єр-міністр Канади з 2015 року. Головні ініціативи уряду Джастіна Трюдо включали легалізацію рекреаційної марихуани, реформу призначень до Сенату Канади та введення федеральних вуглецевих податків.

Трюдо, П'єр (1919–2000) — канадський політик, прем'єр-міністр Канади в 1968-1979 і 1980-1984 роках. Переніс центр законодавчої влади з британського парламенту в Палату громад в Оттаві, зробивши таким чином Канаду повністю самостійною і незалежною від колишньої метрополії. Раніше — лідер Ліберальної партії Канади. Його вважають «батьком» сучасної Канади — зокрема її двомовності, безкоштовної системи медичного забезпечення та політики мультикультуралізму.

Шамплен, Самюель де (1567–1635) — французький і канадський мореплавець, військовий, географ і адміністратор. Засновник колонії Нова Франція, зокрема міста Порт-Рояль у Акаді (1604) та міста Квебек (1608). Керував французькими поселеннями у Канаді, багато зробив для розвитку колонії. У 1609 році відкрив озеро Шамплен (нині — у Сполучених Штатах Америки). Був одним з перших європейців, що відвідали береги Великих Озер. Уклав військовий союз з гуронами. У 1633 був призначений губернатором Нової Франції – майбутньої Канади.

Хронологічна таблиця

Близько 12 000 до н. е. – перша міграція людей з Азії через Беринговий перешийок і початок розселення по території сучасної Канади.

992 р. – Вікінг Лейф Еріксон висаджується на острові Ньюфаундленд.

1497 р. – італійський мореплавець Джон Кабот, що перебуває на службі Англії, пристає до берегів Лабрадора і Ньюфаундленду і проголошує нову Землю володіннями англійського короля.

1534 р. – Жак Картьє входить в затоку Святого Лаврентія в пошуках Північного проходу до берегів Китаю і оголошує відкриті землі володіннями Франції.

1608 р. – Самюель де Шамплен за підтримки герцога Рішельє заснував місто Квебек.

1611 р. – подорож Генрі Хадсона, дослідження Гудзонової затоки, початок британської колонізації.

1627 р. – Рішельє створює компанію «Нова Франція», якій надається монополія на торгівлю хутром, з метою сприяти колонізації нових земель.

1642 р. – заснований Монреаль.

1648–1650 рр. – племена гуронів, союзників Франції, розбиті ірокезами.

1654–1667 рр. – англійці окупували французьку Акадію.

1670 р. – створюється англійська «Компанія Гудзонової затоки», яка отримала право на торгівлю хутром на території, що названа землею Руперта.

1713 р. – внаслідок Утрехтського миру Великобританія анексує узбережжя Гудзонової затоки, Ньюфаундленд і Акадію, яку перейменовують в Нову Шотландію.

1759 р. – британці перемагають французів на рівнинах Авраама і захоплюють Квебек.

1763 р. – підписання Паризького мирного договору, згідно з яким Франція віддала англійцям свої канадські володіння (крім островів Сен-П'єр і Мікелон).

1774 р. – Квебекський акт, який встановлює французьке цивільне законодавство та англійське кримінальне законодавство на канадських територіях.

1783 р. – після оголошення незалежності Сполучених Штатів Америки 40 тис. лоялістів, що залишилися вірними британській короні, знаходять притулок на землях Канади.

1788 р. – засновано місто Йорк, сучасний Торонто.

1791 р. – територія Канади поділяється на дві провінції: англійську Верхню Канаду (Онтаріо) і французьку Нижню Канаду (Квебек).

1800 р. – заснована Оттава.

1812 р. – США вступає у війну з Великою Британією, яка триває до підписання мирного договору в Генті в 1814 р.

1818 р. – кордон між Канадою і США визначен як 49 паралель від озера Лісове до Скелястих гір.

1837 р. – повстання патріотів у Нижній Канаді та повстання у верхній Канаді.

1841 р. – Акт про об'єднання створює Сполучені провінції Канади.

1855 р. – Оттава стає столицею Канади.

24 травня 1867 р. створюється канадська конфедерація, до складу якої входить Квебек, Онтаріо, Нью-Брансвік, Нова Шотландія, потім Манітоба (1870), Британська Колумбія (1871), острів Принца Едуарда (1873), Саскачеван і Альберта (1905) і Ньюфаундленд (1949). Нова держава називається Канадський Домініон. Вона отримує самостійність у проведенні зовнішньої політики, але при цьому зберігає номінальне підпорядкування британській короні. Провінції Квебек гарантується особливий статус щодо мови та релігії.

1869 р. – компанія Гудзонової затоки продає землю Руперта Канаді. Вона стає провінцією Альберта.

1887 р. – перша трансконтинентальна залізниця з'єднує східний та західний береги Канади.

1896 р. – золота лихоманка на Клондайку.

1903 р. – Канада програє суперечку про кордон з Аляскою.

1914–1918 рр. – Канада бере участь в Першій світовій війні на боці Антанти.

1929 р. – початок Великої депресії.

1931 р. – укладення Вестмінстерського статуту, за яким Канада отримує незалежність.

1939 р. – слідом за Великобританією Канада оголошує війну Німеччині.

1945 р. – Канада стає учасником створення Організації Об'єднаних Націй.

1946 р. – мешканці Канади, що вважалися до цього часу підданими Великобританії, отримують «власне» канадське громадянство.

1947 р. – початок нафтового буму в Альберті.

1949 р. – Канада підписує Північноатлантичний договір, в результаті якого виникла військово-політична організація НАТО.

1956 р. – міністр закордонних справ Канади Пірсон отримує Нобелівську премію миру за внесок у вирішення Суецької кризи.

1964 р. – затверджується національний прапор.

1976 р. – Монреаль стає місцем проведення Олімпійських ігор.

1982 р. – прийнято акт про Канаду. Канада отримує право змінювати Конституцію країни без оглядки на Великобританію.

1988 р. – вступ Канади до «Великої сімки».

1988 р. – Калгарі приймає зимові Олімпійські ігри.

1989 р. – Угода про вільну торгівлю між Канадою та США (NAFTA) скасовує всі тарифи на товари національного походження, що переміщуються між двома країнами.

1995 р. – референдум про визнання незалежності Квебеку з невеликою перевагою відхиляє незалежність.

1999 р. – утворена нова адміністративна одиниця – територія Нунавут.

2010 р. – Ванкувер приймає зимові Олімпійські ігри.

2020 р. – початок епідемії Covid-19 в Канаді.

Питання для самоконтролю

- 1 Визначте основні особливості географічного розташування Канади.
- 2 Назвіть та охарактеризуйте найбільші річки та озера Канади.
- 3 Охарактеризуйте особливості клімату Канади.
- 4 Охарактеризуйте забезпеченість Канади природними ресурсами.
- 5 Визначте особливості канадської флори і фауни.
- 6 Назвіть і охарактеризуйте основні племена індіанців Канади.
- 7 Коли територія Канади була відкрита вікінгами? Чому це відкриття було забуте?
- 8 Хто і коли з європейських мореплавців досліджував Канаду?
- 9 Визначте та охарактеризуйте основні періоди канадської історії.
- 10 Охарактеризуйте розвиток колонії Нова Франція.
- 11 Яку роль в канадській історії відіграла Семирічна війна? Які вона мала наслідки?
- 12 Визначте основні етапи формування території канадської держави в XIX ст.
- 13 Назвіть основні законодавчі акти, які визначали статус Канади у XVIII – XX ст.
- 14 Охарактеризуйте участь Канади в першій та другій світових війнах.
- 15 Визначте основні напрямки зовнішньої політики Канади в другій половині XX – на початку XXI ст.
- 16 Визначте основні напрямки внутрішньої політики Канади в другій половині XX – на початку XXI ст.

Теми індивідуальних завдань

- 1 Географія Канади.
- 2 Водні ресурси Канади.
- 3 Клімат Канади.
- 4 Корисні копалини Канади.
- 5 Флора Канади.
- 6 Фауна Канади.
- 7 Індіанські племена Канади в доконтактний період.
- 8 Відкриття Північної Америки вікінгами.
- 9 Дослідження Канади європейськими мореплавцями.
- 10 Французька колонізація Канади.
- 11 Семирічна війна на території Північної Америки.
- 12 Англо-американська війна 1812–1814 років та її вплив на розвиток Канади.
- 13 Роль залізничного транспорту в формуванні території Канади.
- 14 Канада в першій світовій війні.
- 15 Канада в другій світовій війні.
- 16 Канада в ХХІ столітті.

Список літератури

1 Новітня історія країн Західної Європи та Північної Америки: посібник для студентів істор. і гуманіт. факультетів університетів / З.А. Баран, Г. М. Кипаренко, С. П. Мовчан, М. М. Швагуляк. Львів: Афіша, 2005. 288 с.

2 Браун Крейг. Ілюстрована історія Канади / переклад з англ. Галини Сташків. Львів: Видавництво «Літопис», 2019. 644 с.

3 Гребенюк В. С. Становлення Британської колоніальної імперії в середині XVIII ст.: дис... канд. істор. наук за спеціальністю 07.00.02 – Всесвітня історія / ДЗ «Луганський нац. університет імені Тараса Шевченка» МОН України. Старобільськ, 2018. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Hrebeniuk_Valerii/Stanovlennia_Brytanskoj_kolonialnoi_imperii_v_seredyni_XVIII_st.pdf?

4 Новітня історія країн Західної Європи та Північної Америки (1918-1945 рр.): посібн. / З. А. Баран, Г. М. Кипаренко, С. П. Мовчан, М.М. Швагуляк. Львів: Афіша, 2008. 288 с. URL: <https://westudents.com.ua/knigi/233-novtnya-storya-kran-zahdno-vropi-ta-pvnchno-ameriki-baran-3a.html>.

5 Сич О. І., П'ятничук Г. І. Американський експансіонізм і Канада: до історії питання. *Молодий вчений*. 2015. № 7 (22). Ч. 1. С. 34–37. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2015_7%281%29__8.

6 Anderson Richard. Canada: Physical Background. 110 p. URL: <http://www.yorku.ca/anderson/geog3010%20fw15-16/canada%20physical%201.pdf>.

7 Anderson Richard. Physical geography 2: Climate, soils, vegetation. 135 p. URL: <http://www.yorku.ca/anderson/geog3010%20fw16-17/canada%20physical%202.pdf>.

8 Belshaw J. D. Canadian History: Pre-Confederation. Victoria: BCcampus, 2015. 583 p. URL: <https://opentextbc.ca/preconfederation/>.

9 Belshaw J. D. Canadian history: post-confederation. Victoria: BCcampus, 2016. 851 p. URL: <https://opentextbc.ca/postconfederation/>.

10 Belshaw John Douglas, Nickel Sarah, Horton Chelsea. Histories of Indigenous Peoples and Canada. Victoria, Thompson Rivers University. 197 p. URL: <https://histindigenouspeoples.pressbooks.tru.ca>.

11 Black Conrad. Rise to Greatness: The History of Canada From the Vikings to the Present. Toronto, McClelland & Stewart, 2014. 1106 p. URL: <https://vdoc.pub/download/rise-to-greatness-the-history-of-canada-from-the-vikings-to-the-present-4171mtk0sm50>.

12 Bothwell Robert. The Penguin history of Canada. Toronto: Penguin Group, 2006. 633 p. URL: <https://books.google.hn/books?id=j-wfCNKIndMC&printsec=frontcover#v=onepage&q&f=false>.

13 Bothwell Robert. Canada and Quebec: One Country, Two Histories: Revised Edition. Vancouver: UBC Press, 1998. 236 p. URL: <https://www.pdfdrive.com/canada-and-quebec-one-country-two-histories-e165630823.html>.

14 Britannica. URL: <https://www.britannica.com/place/New-Zealand>.

15 Canada Guide. URL: <https://thecanadaguide.com/history/>.

16 Canada`s history. URL: <https://www.canadashistory.ca>.

17 Conrad Margaret. A Concise History of Canada. Cambridge, New York: Cambridge University Press, 2011. 330 p. URL: <https://www.pdfdrive.com/a-concise-history-of-canada-e186248875.html>.

18 Francis R. D. Jones Richard, Smith Donald B. Origins: Canadian history to Confederation. Toronto. Fort Worth: Harcourt Brace Canada, 1996. 492 p. URL: <https://ru.scribd.com/document/388674965/Origins-Canadian-History-to-Confederation-4th-Edition>.

19 Frith Jeffers J. History of Canada. Toronto: Canada Publishing Co. 1884. 145 p. URL: <https://archive.org/details/historyofcanada00jeff/page/18/mode/2up>.

20 Hardwick Susan Wiley, Shelley Fred M., Holtgrieve Donald G. The geography of North America: environment, culture, economy. – Glenview: Pearson Education, Inc., 2008. 428 p. URL: <https://www.pdfdrive.com/the-geography-of-north-america-environment-culture-economy-d168112624.html>.

21 Hudson John C. Across This Land A Regional Geography of the United States and Canada. Baltimore: The Johns Hopkins University Press. 2020. 498 p. URL: <https://www.pdfdrive.com/across-this-land-a-regional-geography-of-the-united-states-and-canada-creating-the-north-american-landscape-d185289896.html>.

22 Konrad Victor A. Geography of Canada. East Lansing: Michigan State University Press, 1996. 132 p. URL: <https://www.pdfdrive.com/geography-of-canada-acsus-papers-d190016107.html>.

23 Lucas Charles Prestwood. History of Canada. Oxford: Clarendon Press. 1901. 364 p. URL: <https://archive.org/details/historyofcanada00lucaoft/page/4/mode/2up>.

24 Scoggan H. J. The Flora of Canada. Ottawa^ National Museum of Canada. 1979. 51 p. URL: <https://www.pdfdrive.com/the-flora-of-canada-d158088225.html>.

25 See Scott W. The History of Canada, Second Edition. Westport, Greenwood Press. 2001. 464 p. URL: <https://www.pdfdrive.com/the-history-of-canada-second-edition-e157005920.html>.

26 The Canadian encyclopedia. URL: <https://www.thecanadianencyclopedia.ca/en>.

27 Stewart Gordon T., Howard Victor, Jockel Joseph T. History of Canada Before 1867. East Lansing: Michigan State University Press. 1996. 86 p. URL: <https://www.pdfdrive.com/history-of-canada-before-1867-acsus-papers-e190017941.html>.

28 Vuilleumier François. Birds of North America, 2nd Edition. New York: Dorling Kindersley Publishing. 2016. 754 p. URL: <https://www.pdfdrive.com/birds-of-north-america-2nd-edition-e183902559.html>.

К. Е. Колесник, С. І. Нешко

ГЕОГРАФІЯ ТА ІСТОРІЯ КАНАДИ

Конспект лекцій

Відповідальний за випуск Колесник К. Е.

Підписано до друку 26.05.2023 р.

Умовн. друк. арк. 5,75. Тираж . Замовлення № .

Видавець та виготовлювач Український державний університет залізничного
транспорту,

61050, Харків-50, майдан Фейєрбаха,7.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 6100 від 21.03.2018